

HÂSILA

Düşünce- Kültür- Sanat Dergisi

Konu: İnsan

Yayın Yönetmeni: Muhammet ATALAY (Yayıncı ve İmtiyaz Sahibi)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Ahmet ÇAPKU

Editör: Ahmet ÇAPKU

Yayın Kurulu:

Ahmet ÇAPKU

Muhammet ATALAY

Melih AYDEMİR

Ayşenur GERÇİK

Kübra ÖZDEN

Büşra KARATAŞ

Kerime Firdevs EFE

Büşra Nur EVMEK

Sayı: 13, Mart 2026 / ISSN: 2822-3098

www.hasiladergi.com

İÇİNDEKİLER

Makaleler:

Selim ÇAKIROĞLU- Hz. Peygamber'in İnsana Verdiği Değer	3
Kamil YELEK- İslam Hukuku'nda İnsan Hakları.....	5
Şenol ÖZTÜRK- İnsan ve İhtiyaçları (İktisadi Bir Analiz)	9
Ahmet ÇAPKU- İnsan Nedir?	15
Büşra KARATAŞ- 'İnsan' Olmada Ailenin Yeri.....	18
Muhammet ATALAY- 'Beşer'i 'İnsan' Kılmada Muallimin Önemi.....	23
Melih AYDEMİR- İnsan Olmada Mesleğin Rolü.....	25
Kerime Firdevs EFE- İnsanı Yaşatmak (Siyaset: Devlet ve Toplum)	28
Kadir Metin AKBAŞ- Filistin'de 'İnsan' Kalmak - Bir Varoluş ve Haysiyet Mücadelesi-.....	31
Arzu YAVUZ- Modern İnsanın Halleri: Şehirleşme, Kimlik ve Yeni Yabancılaşma Biçimleri.....	34
Büşra Nur EVMEK- İnsan ve Ölüm Ötesi	40

Deneme:

Berat Bayazıt KUTUN- İnsan ve 'Nisyan'	42
Ahmet ÇAPKU- Vâlîde-i Atîk'te Bir Terâvih Namazı	44
Buket GÜNDÜZ- Misafiriz Sonuçta...	48

Hz. Peygamber'in İnsana Verdiği Değer

İnsan... Topraktan yaratılmış ama ufku semaya uzanan bir varlık. Tarih boyunca kimi zaman yüceltilmiş, kimi zaman güç ve çıkar hesaplarının gölgesinde değersizleştirilmiştir. Nice çağlar olmuştur ki insan, kendi elleriyle kurduğu düzenlerin içinde kendi kıymetini yitirmiştir. Gücün haklılık sayıldığı, merhametin vicdanlardan çekildiği, adaletin yalnızca güçlülerin dilinde dolaştığı zamanlarda insan, insana yabancılaşmıştır. İşte böylesi karanlık dönemlerde peygamberlik, ilâhî bir rahmet olarak insanlık ufkuna doğmuştur. Her peygamber, insanın unuttuğu hakikati ona yeniden hatırlatmıştır: Sen sıradan değilsin. Sen, Yaratıcı'nın şerefli kıldığı bir varlıksın. Bu ilâhî yürüyüşün son halkası olan Hz. Muhammed (sav) ise insan onurunu sadece hatırlatan değil, onu yeniden ayağa kaldıran bir "onur elçisi" olmuştur.

Kur'ân'ın "Andolsun ki biz Âdemoğullarını şerefli kıldık" (İsrâ, 17/70) beyanı, insan değerinin herhangi bir otoritenin bağıışı olmadığını; doğrudan doğruya ilâhî bir takdir olduğunu ilan eder. Bu, insanın hak ettiği saygının kaynağını göklere bağlayan bir beyandır. Hz. Peygamber (sav) ise bu hakikati sözde bırakmamış, hayatının her anında yaşatmıştır. Onun rehberliğinde insan, yalnızca hak talep eden bir varlık değil aynı zamanda ilâhî emaneti taşıyan sorumlu bir özne hâline gelmiştir. O'nun Veda Hutbesi'nde yankılanan şu sözleri, insan onurunun evrensel anayasası gibidir: **"Şüphesiz ki kanlarınız, mallarınız, ırz ve namusunuz; şu gününüzün, şu beldenizin ve şu ayınızın haram olduğu gibi, birbirinize haram kılınmıştır."** (Buhârî, Hac, 132; Müslim, Kasâme, 29)

Hz. Peygamber'in (sav) nebevî ikliminde insan; ırkı, rengi, dili, yaşı ve toplumsal konumu ne olursa olsun mükerremdir. O, insanı kategorilere ayıran değil insanlık paydasında buluşturan bir ufuk sunmuştur. Nitekim bir gün önünden bir Yahudi cenazesi geçtiğinde ayağa kalkmış; yanındakiler bunun sebebini sorduklarında, "O da bir insan değil mi?" buyurmuştur. (Buhârî, Cenâiz, 49; Müslim, Cenâiz, 78). Bu tavır, insan olma vasfının, inanç farklılıklarının ötesinde temel bir değer taşıdığını gösteren çarpıcı bir örnektir.

Hz. Peygamber'in nebevî terbiyesinde toplumun "zayıf" kabul edilen fertleri özel bir ihtimam görmüştür. Medine'de sade bir hayat süren Zâhir b. Haram'a latif bir üslupla yaklaşması, onu arkasından şefkatle kucaklayıp "Bu köleyi kim satın alır?" diye nükte yapması ve ardından "Fakat sen Allah katında değersiz değilsin" anlamına gelen hitabı, insan onurunu incitmeden yücelten bir yaklaşımın örneğidir. Bu tavır, görünüşü ya da toplumsal konumu ne olursa olsun insanın ilâhî nazardaki kıymetini hatırlatan bir haysiyet iadesidir. Benzer şekilde Mescid-i Nebevî'yi temizleyen siyahî bir kadının vefatını kendisine haber vermeyenlere sitem etmesi ve onun kabrine giderek dua etmesi (Buhârî, Salât, 72; Cenâiz, 67; Müslim, Cenâiz, 71), toplumda görünmez sayılan emeklerin bile değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Resûlullah'ın bu davranışı, insanı konumuna göre değil, taşıdığı insanlık değeri üzerinden değerlendiren bir merhamet ve adalet anlayışının yansımasıdır.

Cahiliye döneminde kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, kadının insanlık statüsünün tartışıldığı bir ortamda Hz. Peygamber, kadınlara hak ettikleri değeri vererek onları onurlu bir birey olarak topluma katmıştır. Veda Hutbesi'nde kadınları "Allah'ın emaneti" olarak nitelemiş; onların haklarının korunmasını dinî bir sorumluluk olarak belirlemiştir. **"Sizin en hayırlınız, hanımlarına en iyi davrananınızdır"** (Tirmizî, Radâ, 11) hadisi ile, kadına verilen değer sözde değil fiilî bir ilke olduğunu ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, çocukları bağımsız ve onurlu şahsiyetler olarak kabul ederek her fırsatta onlara değer verdiğini göstermiştir. Zira, çocuklara ilk selamı kendisinin vermesi (Ebû Dâvûd, Edeb 136), torunlarını sevgiyle kucaklaması, namazda onların incinmemesi için secdeyi uzatması (Ebû Dâvûd, Salât, 164, 165; Nesâî, Tatbîk, 82) ve bir çocuk ağladığında annesinin huzursuz olmaması için namazı kısa tutması (Nesai, Kible, 35) onun çocuklara verdiği değer için çarpıcı örneklerini oluşturur.

Gençler ise Hz. Peygamber'in (sav) nazarında geleceğin inşacıları olmaları nedeniyle ayrı bir değere sahiptir. Üsâme b. Zeyd'i genç yaşta büyük bir orduya komutan tayin etmesi (DİA, 2012, 42/361-363), Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak göndermesi (DİA, 2020, 30/336-338) ilmî ve idari kapasitelerine duyduğu güvenin yanı sıra onlara verdiği değer bir sonucudur. Ayrıca Efendimiz (sav), gençlerin hatalarına karşı da kırılcı değil, ikna edici bir yöntem izlemiştir. Zina için izin isteyen gence mantık yoluyla yaklaşarak onu bundan vazgeçirmesi (Müsned, V, 256-257), O'nun (sav) gençlerin şahsiyet inşasına dayalı rehberliğinin örneklerindedir.

Hz. Peygamber yaşlılığı tecrübe ve bilgelik makamı olarak görmüş, onları toplumun bereket kaynağı kabul etmiştir. **"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir"** (Tirmizî, Birr, 15) buyruğu ile toplumun her kesimine hak ettiği değeri vermeyi, sosyal ahlakın temel bir prensibi olarak vâzetmiştir. Ayrıca *"Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırıldığı zaman, hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır..."* (Buhârî, İlim, 28), *"Allah Teâlâ, yaşından ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında hizmet edecek kimseler lutfeder."* (Tirmizî, Birr, 75) sözleri ile yaşlılara değer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Hülâsa, Hz. Muhammed'in (sav) hayatı, baştan sona bir "insanın değerini koruma" mücadelesidir". O (sav), insanın değerini fiziksel görünüşünde veya servetinde değil, taşıdığı "mükerrerem" ruhta görmüştür. Zira her insan, Yaratan'dan bir nefha taşıyan ve O'nun yeryüzündeki şahidi olan mukaddes bir varlıktır.

İslam Hukuku'nda İnsan Hakları

Giriş

İnsan hakları, çağımızın en çok tartışılan ve üzerine fikir üretilen kavramlarından birisidir. Bu kavram, bugün uluslararası sözleşmelerin, anayasal sistemlerin ve kamu söylemlerinin merkezinde yer almaktadır. Günümüz insan hakları söylemi, genellikle 1789 Fransız İhtilali veya 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile başlatılan seküler bir kronolojiye hapsedilmektedir; ancak insan haklarının temeli modern dönemde ortaya çıkan bir düşünce olmadığı gibi bu kavram da modern hukukun bir ürünü değildir. İnsan hakları kavramının bir terim olarak doğuşu ve önem kazanması, Batı dünyasında yaklaşık iki yüzyıllık bir geçmişe sahipken, İslam medeniyetinde bunun kökleri asırlar öncesinde vahiyle belirlenen temel ilkelere dayanmaktadır.

Yaratılış itibarıyla taşıdığı değeri merkeze alan, insanı hak ve sorumluluk sahibi bir varlık olarak kabul eden her medeniyet kendi içerisinde bir hak anlayışı geliştirmiştir. İnsanı "Allah'ın yeryüzündeki halifesi"¹ olarak gören ve bu düşünceyi ontolojik bir temele dayandıran İslam, hak kavramını yalnız dünyevî değil, aynı zamanda uhrevî bir sorumluluk alanına yerleştirir. Zira İslam hukukunda insanın hakları, sadece hukukun değil, aynı zamanda tevhid inancının bir yansımasıdır.

İslam hukuk sistemi, insanı hak sahibi bir özne olarak kabul ederken, onun sahip olduğu bu hakları ilahî irade tarafından belirlenmiş sınırlar içinde korur. İslam düşüncesinde insan hakları, doğrudan Allah tarafından insana bahşedilen ve dolayısıyla kaynağı itibarıyla ilahi bir temele dayanması bakımından kutsallık kazanan vazgeçilmez değerlerdir. Bu açıdan bakıldığında insan hakları, Batı'daki seküler insan merkezli söylemden farklı olarak "kul hakkı" bilinciyle temellendirilmiştir.

1. İnsanın Değeri: Yaratılıştaki Eşitlik

Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere insan, "*ahsen-i takvîm*" üzere yaratılmış², kendisine "Allah'ın ruhundan üflenmiş"³ ve şerefli kılınmıştır.⁴ Bu şeref ve yaratılış onuru, bütün insanlara aittir; insanın etnik kökeni, dili, ırkı, cinsiyeti veya statüsüne göre değişmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'deki ilgili âyetler⁵, insanoğlunun yaratılıştaki birliğini ve eşitliğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu yönüyle İslam, *eşref-i mahlûkât* olarak yaratılan insanın doğuştan sahip olduğu değerlerin/haysiyetin korunmasını ilahî bir vazife olarak kabul eder.

İslam hukukunda insan hakları, bireyin statüsünden veya inancından bağımsız olarak adâlet ve eşitlik üzerine bina edilmiştir, bütün hak anlayışının merkezinde de bu iki ilke yer almaktadır. İslâm'ın adâlet anlayışı, tüm insanların yaratılıştaki eşit olduğu inancına dayanır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de emânetlerin ehline verilmesini ve insanlar arasında adâletle hükmedilmesini

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, kamilyelek@klu.edu.tr

¹ Bakara, 2/30.

² Tîn, 95/4.

³ Secde, 32/9.

⁴ İsrâ, 17/70.

⁵ Nisa, 4/1; Hucurât, 49/13.

emrederek yöneticiden yargıca, fertten topluma kadar tüm alanlarda adâletin tesis edilmesi gerektiğine işaret eder.⁶ Hz. Peygamber (s.a.v), tarağın dişleri gibi insanların eşit olduğunu ifade ederek üstünlüğün ancak takva ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁷ Bu evrensel yaklaşım, toplumsal hiyerarşiyi veya ekonomik gücü bir üstünlük vesilesi olarak görmez; aksine her bireyi hukuk önünde eşit kabul eder. İslam hukukunda hak sahibi olmanın yegâne şartı, “âdemiyyet”, yani insan olmaktır. *Âdemiyyet teorisi* olarak da ifade edilen bu yaklaşım, tüm insanların doğuştan eşit temel haklara sahip olduğunu ve yaratılıştan gelen bu hakların dokunulmaz olduğunu savunur.⁸ İnsanın doğuştan gelen bu dokunulmazlığı (ismet-i asliyye), Allah tarafından kendisine bahşedilen ilahi bir emânet olarak kabul edilir.

Klasik fıkıh literatüründe “*hurmetü'l-insân*” kavramıyla karşılık bulan bu anlayış, insanın dokunulmazlığını ve temel haklarının güvence altına alınmasını ifade eder. İslâm hukukunun temel gayesi, insanların maslahatını korumaktır. Nitekim İslam hukukçuları canın, malın, aklın, neslin ve dinin muhafazasını, hukukun korumayı hedeflediği beş temel esas (*zarûrât-ı hamse* veya *el-usûlü'l-hamse*) olarak kabul etmiştir. Cüveynî (ö. 478/1085) tarafından ortaya konulan ve Gazzâlî tarafından sistemleştirilen bu beş temel esas, şeriatın tüm maksatlarının (*makâsîdü's-şerîa*) özünü, ana gayesini teşkil eder.⁹ Bu beş temel değer korunmasını esas alan *maslahat teorisi*, sadece Müslümanlar için değil, İslam toplumunda yaşayan bütün insanlar için dokunulmaz bir haktır.

2. Hak, Görev ve Sorumluluk Dengesi

Modern hukuk anlayışı ile İslam hukuku arasındaki temel farklardan biri de “hak” kavramının ele alınış biçiminde kendini gösterir. Modern hukukta “hak” kavramı, çoğu zaman bireysel özgürlükler üzerinden tanımlanırken; İslam hukukunda hak ve özgürlük, sorumluluktan bağımsız değildir, görev ile birlikte düşünülür ve ayrılmaz bir bütün olarak görülür. Zira bir insanın sahip olduğu hak, bir başkasının yerine getirmekle yükümlü olduğu görevi temsil eder. Söz gelimi, kadının hakkı kocası için, çocuğun hakkı ebeveynleri için bir görevdir. Bu sebeple, İslam hukukunda haklar yerine daha ziyade görev ve sorumluluklar üzerinde durulmuştur.

Hak kelimesi, Arapça'da hem doğru olan hem de üzerine düşen görev anlamlarını taşır. Bu çift anlam, modern hukuk dilinde pek rastlanmayan bir dengeyi ifade eder. İslam'a göre insanın hakları, Allah'ın koyduğu sınırlar içinde meşruiyet kazanır. İnsan, hem Allah'a hem de topluma karşı sorumluluk taşır. Bu sebeple Kur'ân, hürriyet kavramını “emânet” ve “adâlet” ilkeleriyle birlikte zikreder.¹⁰

İslam hukukunda insanın mülkiyet hakkı açıklanırken kendi mülkündeki tasarrufunun meşru ve mubah bir hak olduğu, sahip olduğu bu hak sebebiyle mülkünde dilediği gibi tasarruf edebileceğini, ancak bu hakkın başkasına zarar vermeme şartıyla kayıtlı olduğu, aksi takdirde

⁶ Nisâ, 4/58.

⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/411.

⁸ Ebû Zeyd ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edilleti fî usûli'l-fıkıh*, ed. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421), 417; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Uşûlu's-Serahsî* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 2/334; Yunus Ak, *İslam Hukuk Tarihinde İnsan Hakları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024), 147.

⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-Usul*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1997), 2/417.

¹⁰ Nisâ, 4/58.

kişinin eylemlerinin yol açtığı zararların tazmin edileceği ifade edilmektedir.¹¹ Söz konusu yaklaşım, hakların kutsallığını değil, onların ancak meşrû sınırlar içinde kullanılabilceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla İslam hukuku, insan haklarını sınırsız-mutlak bir özgürlük alanı olarak değil, adâlet ve sorumluluk çerçevesinde değerlendirmektedir.

3. Can ve Mal Güvencesi

Nefsin korunması (can emniyeti), İslam hukukunda tüm hakların temelini oluşturur; yaşama hakkı sadece temel bir hak değil, ihlal edilemez ilahî bir emânet ve hukuk sisteminin mutlak dokunulmaz kabul ettiği ilk değerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere, haksız yere bir cana kıymak, tüm insanlığı öldürmekle eşdeğer görülmüştür.¹² Söz konusu âyet, insan hayatının evrensel bir değer olarak kabul edildiğini ve bunun ilahi bir emânet olduğunu ifade etmektedir. Bu ilke, sadece Müslümanların değil, bütün insanların hayatını korumaya yöneliktir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Kim zimmet ehline (gayrimüslim) zulmederse kıyamet günü ben onun hasmıyım*"¹³ şeklindeki sözü de İslam hukukunda can güvenliğinin bu evrensel karakterini göstermektedir.

Mal güvenliği için de aynı durum söz konusudur. İslam hukukunda malın dokunulmazlığı esastır. İster Müslüman ister gayrimüslim olsun fark etmez, hiç kimse rızası olmadan diğerinin malına el uzatamaz, mülkünde izinsiz tasarrufta bulunamaz, zarara yol açan hukuka aykırı bir eylemde bulunursa meydana gelen zararı da tazmin eder.¹⁴

4. Din, Vicdan ve Fikir Özgürlüğü

İslam hukukunun insan haklarına önemli katkılarından biri de din ve vicdan özgürlüğü konusundadır. Bireyler dilediği inancı seçme ve yaşama hakkına sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan "*Dinde zorlama yoktur*"¹⁵ meâlindeki âyet, inanç özgürlüğünün önemini ve esasını teşkil eder. Bu âyet, İslam'a girişi zorunlu kılmadığı gibi, iman beyanının da özgür irâdeyle yapılmasını şart koşar. Nitekim İslam âlimleri, ikrah (tehdit-zorlama) altında yapılan iman ikrarının ve hukuki beyanların geçerli olmayacağını ve hiçbir sonuç doğurmayacağını açıkça ifade etmişlerdir. Bu sebeple, İslam hukuku, din ve vicdan özgürlüğünü her türlü tehdit ve baskının karşısına yerleştirir. Bu durumun en somut örneği olan *Medine Vesikası*, toplumdaki farklı dinlere mensup olan kişilerin haklarını güvence altına almıştır. Bu vesika, 20. yüzyılın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden yüzyıllar önce dinî çoğulculuğu hukukî düzleme taşımıştır.

Fikir ve ifade özgürlüğü de İslam geleneğinde "*emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker*" ilkesiyle güvence altına alınmıştır. Bu ilke, toplumda düşüncenin susturulmasını değil, çirkin olan şeylerin engellenmesini, doğru olanın da açıkça ifade edilmesini teşvik eder.

¹¹ Zeylâî, Osman b. Ali, *Tebyînül-hakâik fi Şerhi Kenzi'd-dekâik*, (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1313), 4/196; İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 7/321-322, 326; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim, *Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-Dekâik*, (Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y.), 7/33; Haskefi, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr ve câmi'i'l-bihâr*, thk. Abdülmun'im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/477; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1412), 5/237, 448.

¹² Mâide, 5/32.

¹³ Ebû Dâvûd, Harâc, 31-33.

¹⁴ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 7/168; Ali el-Haffif, *ed-Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, (Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabî, 2000), 53; Vehbe Zühaylî, *Nazariyyetü'd-damân*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1998), 58-59.

¹⁵ Bakara, 2/256.

Sonuç

İslâm hukukunda insan hakları, insanın sadece dünyevi varlığını değil, ruhani ve ahlaki gelişimini de kapsayan bütüncül bir vizyona sahiptir. Bugün “insan hakları” denildiğinde çoğu zaman akla seküler bir hukuk dili gelse de İslam’ın hukuk sisteminde bu haklar, Allah tarafından kullara bahşedilen kutsal bir emânet olarak görülür. Bu durum, hakların korunmasını hukuki bir görev olmanın da ötesinde dinî ve vicdânî bir sorumluluk haline getirir.

İslâm’ın adâlet, merhamet ve eşitlik üzerine kurulu bu mirası, sadece Müslümanlar için değil, tüm insanlık için evrensel bir değer ifade etmektedir. Âdemiyet vasfı üzerinden şekillenen bu yaklaşım; *zarurât-ı hamse* olarak ifade edilen beş temel esasın korunmasını, her türlü etnik ve sosyal statüden bağımsız olarak dokunulmaz kılmıştır.

Modern hukukta haklar, daha ziyade bireysel birer talep olarak öne çıkarken; İslam medeniyetinde kul hakkı bilinciyle ahlakî birer ödev olarak temellendirilmiştir. Bu yönüyle İslam; insan haklarının kaynağını ilahi iradeye dayandırması ve haklar ile görev/sorumluluklar arasında bir denge kurması bakımından özgün bir model sunmaktadır. Dolayısıyla, İslam’ın insan hakları tasavvuru, tarihsel bir döneme hapsedilemeyecek kadar köklü, kaynağı itibariyle mukaddes, uygulama alanı itibariyle de insan onurunu merkeze alan ve onu her şeyin üstünde tutan bir bakış açısına sahiptir.

İnsan ve İhtiyaçları

(İktisadi Bir Analiz)

Arapça bir kelime olan ihtiyaç (ihtiyâc) bir şeye muhtaç olmak, muhabbetle meyletmek gibi anlamlara gelir (Yaran, 2000:573). Sözlükte insanın yoksun olduğu için istediği şey olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2003: 400). Diğer bir ifadeyle yokluğu sebebiyle kişiyi fakir ve aciz bırakan bir şeye karşı muhtaçlığın oluşması ve bu yoksunluğun-muhtaçlığın giderilmesi gerektiğine dair bir anlayışın ve düşüncenin oluşması durumudur.

Daha genel ve işlevsel bir tanım olarak ihtiyaç, varlığın bir amaca ulaşması için mutlak biçimde gerekli olan şeye karşı yoksunluk gösterdiği durum olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2003: 500). Bu tanım ihtiyacı varlığın amacıyla ilişkilendirmesi sebebiyle insan için ihtiyacın çerçevesini belirleyici niteliktedir.

İhtiyaç kavramı ile ilişkili olan ve onu doğru tanımlamada yararlı olan iki kavram söz konusudur. Bunlar zaruret ve istek-arzudur. Zaruret olgusu nesnel biçimde giderilmesi gereken bir yoksunluk-muhtaçlık durumunu ifade ederken, arzu-istek ise kişisel tercihlere bağlı bir eğilimi ifade eden keyfi veya ihtiyari bir durumla ilgilidir. İhtiyaç ise bu ikisi arasında yer alan itibari bir kavram olup, yokluğun yol açtığı sıkıntının giderilmesi yönüyle zaruret boyutunu içermekte fakat bu sıkıntının giderilmesinde tercih edilecek farklı alternatifler söz konusu olduğunda devreye giren arzu-istek boyutu ihtiyaca öznel bir nitelik kazandırmaktadır. Örnek olarak, insanın yaşamak için beslenmesi bir zaruret olup, acıktığında açlığını gidermek için yemek yemesi bir ihtiyaçtır. Fakat açlığı gidermek için hangi gıdadan ve ne kadar tüketileceği ise kişinin arzu ve istekleri tarafından belirlenerek ihtiyaç durumu zaruret halinden ihtiyari bir konuma gelmektedir (Yaran, 2000:573).

İnsan için ihtiyaçlar değişme ve göreceli olma gibi iki temel özelliğe sahiptir. Buna göre ihtiyaçlar insanın birey olarak gelişimi ve içinde bulunulan toplumun dönüşümü ile değişim gösterdikleri gibi (Güler, 2003: 499). Aynı zamanda insana ve topluma göre de farklılaşabilmektedir (Güler, 2003: 501). İhtiyaçların çeşitliliğini toplumdaki sosyal şartlar belirlemekle birlikte, bu çeşitlilik kişinin içinde bulunduğu toplumdaki statüye göre de değişir (Sever, 2021:266). Diğer taraftan insanın diğer canlılardan farklı olarak, sadece ihtiyaçlarının giderilmesi ile yetinmeyen, bu ihtiyaçları giderirken aynı zamanda estetik kaygılar gütmesi (Mutluel, 2014: 690), ihtiyacın kültürel ve bireysel düzeyde farklılaşmasının önemli bir sebebidir.

İhtiyacın doğasını belirleyen şey insanın bir varlık olarak sahip olduğu fiziksel, ruhsal-manevi ve toplumsal boyutları olup, ihtiyaçlar da bu boyutlara yönelik olmakta ve farklılaşabilmektedir (Güler, 2003: 501). Nitekim insanın günlük hayatının bu boyutlardaki davranışlarının altında yatan temel motivasyon kaynağını araştıran bazı psikolog ve davranış bilimci, temel motivasyon kaynağının insanın ihtiyaçları olduğunu önermiş ve bu ihtiyaçları

tanımlayarak onları hiyerarşik biçimde tasnif etmişlerdir. Bu noktada ihtiyaçlar fiziksel, sosyal, duygusal, psikolojik boyutlarda beslenmeden başlayarak güvenlik, sevilme-saygınlık, ait olma, ilişki kurma, otonomi, kendini gerçekleştirme gibi çok farklı ihtiyaç tanımlamaları yapılmıştır. Aslında yapılan bu sınıflandırmalar temel insan ihtiyaçlarının özünde evrensel olduğunu gösterirken bu ihtiyaçların giderilmesinde kullanılan yöntemler bireysel niteliklere, toplumun ekonomik ve kültürel yapısına göre değiştiği de söylenebilir.

İhtiyaçların sınıflandırılmasında doğalcı yaklaşıma göre tek tek insanların biyolojik ve psikolojik yapıları tarafından oluşan ihtiyaçların toplamı ile oluşan sosyal psikoloji-kültür ihtiyaca toplumsal bir nitelik kazandırmaktadır. Doğalcı yaklaşımın eksiklikleri sebebiyle geliştirilen alternatif sınıflandırma ise gerçek ve yapay ihtiyaçlar sınıflandırmasıdır (Burhan, 2011: 22). Gerçek ihtiyaçlar insanın hayatını idame ettirmesi için gerekli olan şeylerle ilgiliyken, yapay ihtiyaçlar ise toplumsal statü ve imaj için gerekli görülen şeylerle ilgilidir. Bununla birlikte zamanla yapay ihtiyaçlar kişinin benliği ile bütünleştiğinde gerçek ihtiyaç gibi algılanabilmektedir (Burhan, 2011: 23).

İktisadi anlamda ihtiyaç ise insana hayatını sürdürebilmesinde fiziksel ve psikolojik yönden belli faydalar sağlaması sebebiyle değerli görülen ve temin edilmesi gereken mal veya hizmetlerdir (Güler, 2003: 500). Bu tanıma göre, ihtiyaçların hem somut (fizyolojik) hem de soyut (psikolojik ve sosyal) boyutları söz konusudur (Argunhan, 2024: 2).

İhtiyaç, insan davranışlarını motive eden ve yönlendiren temel unsurlar olup (Argunhan, 2024:4), insani faaliyetlerin ve özel olarak insani bir faaliyet türü olarak iktisadi faaliyetlerin temel amacı da insanın ihtiyaçlarını karşılamaktır. Buna göre ihtiyaçlar, kişilerin ve toplumların ekonomik kararlarını belirleyen en temel unsurlardan olduğundan (Argunhan, 2024: 2) iktisadi-ekonomik faaliyetlerin temelinde ihtiyaçların türü miktarı ve bunların karşılanması çabası bulunmaktadır.

Ekonomik faaliyetler temel olarak üretim ve tüketim olarak iki grupta toplanırken, her iki grubun varlığı birbirine bağlıdır. Bununla birlikte uzun vadede üretimi de belirleyen daha çok tüketim yani taleptir. Üretim nihayetinde tüketime dönük talebe göre şekillenecektir. Fakat tüketimin yapısı ise ihtiyaç anlayışı tarafından belirlenecektir. Yine bir toplumdaki ihtiyaçların tanımlanması o toplumun refahına dair kabulleri belirleyecektir. Bu sebepten kalkınma ve sosyal refah anlayışındaki gelişime uygun olarak kalkınma iktisadında ihtiyaçlar kümesi zamanla değişim göstermiştir (Çakmak, 2006: 127).

Bu önemi ve işlevi sebebiyle iktisat teorilerinin başlangıç noktalarından biri ihtiyaç kavramı olmuştur. İktisat teorilerinin gelişim sürecinde bu farklı yaklaşımların her biri ihtiyacın farklı özelliklerini - boyutlarını ortaya koyarak bu olgunun daha gerçekçi nitelikte ele alınmasını sağlamıştır. Buna göre klasik ve neo-klasik iktisat teorilerinde, insanın ihtiyaçlarını karşılamak için rasyonel hareket edeceği varsayılmıştır (Argunhan, 2024:2). Neoklasik iktisadın homo-economicus anlayışıyla bireylerin satın alma kararlarında sosyolojik ve psikolojik unsurlar göz ardı edilmiştir. Yine bireylerin rasyonel karar alma sürecinde faydalarını maksimize ederken mallar, piyasalar ve diğer tüm iktisadi konularda tam bilgiye sahip olduğu varsayılmıştır (Argunhan, 2024: 7).

Keynesyen iktisat, ihtiyaçların ve tüketime harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerini vurgulamış ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları tüketim harcamalarının ekonomik büyüme açısından kritik öneme sahip olduğunu savunmuştur (Argunhan, 2024:8). 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında psikoloji ve iktisat bilimlerinin birleşmesiyle ortaya çıkan ve insanların sınırlı rasyonel davranışlar sergilediğini ve tam bilgi sahibi olmadığını kabul eden bir yaklaşım olarak Davranışsal iktisat ise bireylerin ihtiyaçlarını karşılama sürecinde her zaman rasyonel davranmadıklarını, duygusal ve psikolojik faktörlerin etkisiyle irrasyonel kararlar alabileceklerini ortaya koymuştur (Argunhan, 2024:3,8).

Marksist iktisat, ihtiyaç algısını sınıfsal dinamikler ve üretim ilişkileri çerçevesinde ele alır. İhtiyaçları yalnızca bireysel tercihler ve piyasa dinamikleri çerçevesinde değil, aynı zamanda toplumsal yapıların ve sınıfsal ilişkilerin bir ürünü olarak inceler (Argunhan, 2024: 14). Liberal iktisat anlayışı ihtiyacı sübjektif bir olgu olarak kabul ederken, sosyalist anlayışta ise ihtiyaç objektif niteliğe sahip olarak kabul edilmektedir (Burhan, 2011: 19).

Kurumsal iktisatçılar, bireylerin ihtiyaçlarının ve tüketim alışkanlıklarının sosyal kurumlar, gelenekler ve kültürel normlar tarafından şekillendiğini öne sürerler. Bu yaklaşımda ihtiyaçlar, bireylerin toplumsal konumlarını ve sosyal ilişkilerini ifade etmek için kullandıkları araçlar olarak görülür. Buna göre bireyler toplumsal statülerini ve prestijlerini artırmak için gösterişçi tüketim yaparak ihtiyaçlarının ötesine geçerler (Argunhan, 2024: 14). Post-Keynesyen iktisatçılar ise bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları harcamaların ve yatırım kararlarının belirsizlik ve geleceğe yönelik beklentiler tarafından şekillendiğini savunurlar (Argunhan, 2024: 15).

İnsanlığın gelişim sürecinde toplumsal yapı geleneksel, modern ve post modern olarak üç sınıfa ayrılırken, ihtiyaç anlayışı da bu süreçte değişmiştir. Geleneksel toplum yapılarında ihtiyaçlar kişinin toplumdaki rolüne ve statüsüne göre değişmekteydi (Burhan, 2011: 20). Geleneksel toplum yapısında kişiler yerine toplumun kendisi önemli olup, iyi olan şey toplum için iyi olandır. Hümanizm ve aydınlanma süreciyle başladığı kabul edilen ve sanayi devrimi ile somutlaşan modern toplum yapısında ise toplumun genel belirleyiciliği yerine bireyin düşüncesi önem kazanmaya başlamış ve ortak çıkarlara sahip toplumsal gruplar için iyi olanın toplumda iyi olarak benimsetme çabası söz konusudur.

İkinci dünya savaşından sonraki yıllarda başladığı ve halen gelişimini sürdürdüğü kabul edilen post-modern toplum yapısında ise tam bir bireyselleşmenin yaşandığı ve toplumsal gruplardan ziyade bireye kadar inen bir çeşitlenmenin söz konusu olduğu ve iynin de birey tarafından kabul edilen olduğu bir anlayış hakim olmaya başlamıştır (Bakırtaş ve Demirhan, 2015: 72-76).

Geleneksel toplum yapısında üretim ve tüketim imkanları sınırlıyken modern toplum yapısında makineleşme, piyasalaşma ve ulaşım imkanlarında artış ile birlikte üretim ve tüketim imkanları önemli ölçüde artmıştır. Post modern toplum yapısında ise bu artış bireysel düzeye incek bir çeşitliğine kadar ulaşmıştır (Bakırtaş ve Demirhan, 2015: 80-81). Modern dönemde ihtiyaçlar ve tüketim bir taraftan yeni icatlar tarafından yani üretimin hayat için sunduğu yeni ürünler ve bu ürünlerin moda akımıyla ihtiyaç haline getirilmesiyle oluşmuş; çalışma, tasarruf etme ve sermaye birikimi başat toplumsal değerler olarak tüketim davranışını belirlemiştir.

Postmodern dönemde ise tüketmek ve tüketim için harcamak benimsenen değerler haline gelmiştir (Sayın ve Terzi, 2023:148).

Modern dönemde tüketim görece sınırları daha belirgin ve toplumun geneli için benzer olan bir ihtiyacı giderme eylemi şeklindeyken, postmodern dönemde tüketim bireyin tercih ettiği bir yaşam tarzına göre gösteriş yapma, haz elde etme, bir toplumsal sınıf veya kültüre ait olma gibi çeşitli amaçları gerçekleştirme eylemi haline dönmüştür. Modern dönemde tüketilen ürünler bir ihtiyacı karşılamak için faydalı özellikleri bulunan bir meta iken, postmodern dönemde anlamların, sembollerin ve kimliğin yansıtıldığı kanallar olarak görülmektedir. Tüketim prestij, statü, gösterge, imaj ve semboller aracılığıyla bireysel, etnik, sosyal, siyasal gibi çeşitli kimlikleri gösterme aracı olmuştur (Sayın ve Terzi, 2023:149). Bu sebepten postmodern dönemde maddi olmayan ürün ve hizmetler ekonomi ve tüketimde hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir (Sayın ve Terzi, 2023:153).

Ana akım iktisat düşüncesine rağmen bazı düşünürler, insan ihtiyaç ve isteklerinin sınırlı olduğunu, bilakis, kapitalist sistemdeki bazı unsurların yapay ihtiyaçlar oluşturarak yeni kıtlıklar oluşturduğunu ve bu şekilde insanların yeni ihtiyaçlarını karşılamak zorunda bıraktığını kabul etmektedirler (Bakırtaş ve Demirhan, 2015: 78).

Bilakis kapitalizm öncesi dönemde sınırsız istek ve ihtiyaç anlayışı söz konusu olmamıştır (Burhan, 2011: 19). Buna karşılık günümüzün kapitalist sisteminde insanların psikolojisi pazarlama araçlarıyla etkilenerek belirli nesnelere tüketilmesi için yönlendirilmekte ve sistemin devamını sağlayan bir tüketim yapısı oluşturulmaktadır. Tüketim için şartlandırılan bu toplumlara da tüketim toplumu denmektedir (Burhan, 2011:25-26).

Maslow, insanın ihtiyaçların birinin karşılandığında hiyerarşik olarak bir sonraki-üstteki ihtiyaca doğru gelişmesi sebebiyle sınırsız olduğunu ileri sürer (Sever, 2021:266). Modern iktisat teorileri de sınırsız kabul ettiği ihtiyaçları hiyerarşik bir yapıda ele alma yaklaşımını benimser (Argunhan, 2024: 2). Bu açıdan insanın yaratılış gereği dünyevi tatmin sağlamak için yapacağı tüketimlerle nihai bir tatmine ulaşamayacak nitelikte olması sebebiyle ihtiyaçlar hayat-zaman süreci içinde çeşitlilik anlamında sınırsızdır. Bu anlamda ihtiyaç olarak görülen bir dünyevi tatmin türü araç olmayıp amaç olarak tüketilmekte ve tüketildiği anda etkisini yitirip başka bir tatmin türünde yeni bir ihtiyaca kapı aralamaktadır.

Gerçekte insanın ihtiyacı tek başına yaşamaktan yakın çevresiyle başlayan ve sonrasında kademe kademe farklı katmanlarda insanlarla kurduğu etkileşim ile gelişen sosyal hayat boyunca nitelik olarak değişmektedir. Fakat burada ihtiyaç türlerinin değişmesi durumu söz konusu iken tüketim miktarındaki artış ise daha farklı gerekçelerle açıklanabilir bir durumdur.

Günümüzde tüketim moda ve pazarlama teknikleriyle çarpıtıldığı için ihtiyaçların karşılanmasının tüketicilerin edilgen olduğu bir süreç yerine her zamankinden çok, zihinde halledilmesi gereken bir beyin ve kafa meselesi olarak görülmektedir (Sever, 2021 :272). Şöyle ki, materyalist eğilimi yüksek olan kişilerin maddi nesnelere tüketerek, onlara sahip olarak kendilerini geliştireceklerine inandıkları ve materyalist tutumun tüketimin önemli bir belirleyeni durumunda olduğu kabul edilmektedir (Yüksel ve Şener, 2023: 1181). Nitekim yapılan çalışmalar bilinçli farkındalığı yüksek olan kişilerin azaltılmış tüketim davranışı

gösterme eğilimine sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Yüksel ve Şener, 2023: 1189). İnsanın ihtiyaçlarına yapay şekilde sınır koymak mümkün olmadığı gibi bu durum ekonomik olarak da ters etkilere yol açacaktır. Bununla birlikte bir taraftan insanın para ve devlet gücüyle yanlış yönlendirilmesi engellenerek ve insanın kendisi hakkında daha bilinçli ve özgür karar verecek bir hale gelmesi ve kendi ihtiyaçları ve bunları tatmin ile ilgili kararlarını özgür ve bilinçli bir insan olarak vermesi en doğru yoldur.

Bu noktada Müslüman filozof-düşünürlerin İslami ihtiyaç yaklaşımını ortaya koyan düşünceleri günümüz insanı ve toplumları için en sağlıklı yol olarak öne çıkmaktadır. Mesela Farabi tüketim ve tasarrufta orta yolun ahlaki olarak olumlu olan tutum olduğunu salık vermektedir (Mutluel, 2014: 691). İbn Miskeveyh insan hayatının bir amacı olması gerektiği ve amacın bilincinde olarak ihtiyaçlarını gidermeye yönelik davranışlarının da bu amaca uygun olması gerektiğini söyler (Mutluel, 2014: 691, 694). Aynı şekilde Nasiruddin Tusi, Kınalızade Ali Efendi dünya malını az ve çok tüketmede orta yolu dengeyi tutturmak gerektiğini söyler (Mutluel, 2014: 692).

Yine Kınalızade'ye göre kişi kazancının bir kısmını kıtlık veya ihtiyaç zamanlarında harcamak için biriktirme yoluna gitmelidir (Mutluel, 2014: 693). Günümüzün kapitalist sisteminin bir taraftan insanları daha çok tüketmeye yönlendirirken, bugünün piyasa ekonomisinde toplumun üretim gücünü arttırmasının ise toplumun tüketim kapasitesini kısmakla yani tasarruf seviyesini artırmakla mümkün olabileceği gerçeği (Burhan, 2011: 29) İslami bir yaklaşım olan Kınalızade'nin düşüncelerinin ne kadar doğru ve geçerli olduğunu göstermektedir.

Son olarak, sınırsızlık anlayışıyla yapılan tüketimin insanoğlunu hem bireysel hem de toplumsal olarak felakete sürüklediği herkes tarafından bilinen bir güncel gerçek olup, çözümün tüketimin kısılmasından geçtiği de yine sürekli dile getirilmektedir. Bu nokta da modern insanın en kolay gördüğü yol ise nüfusun azaltılmasıdır. Oysa nüfusun azaltılması da yine mekanik bir mühendislik olup gerçek ve doğal bir çözüm değildir. Bu nokta da yukarıda insanın amacıyla ihtiyacı ilişkilendiren tanım dikkate alınarak, insanın isteklerini ve bu isteklerden yola çıkarak ihtiyaçlarını sınırsız yapanın aslında onun kendine bir varlık olarak biçtiği sınırlar olduğu kabul edilmelidir. Buna göre tanrı tanımaz bir insan için evrendeki hareketlerinin bir sınırı olmazken, kendini Allah'ın bir kulu olarak gören bir kişi ise hareketlerinde olduğu gibi isteklerinde ve ihtiyaç duyduğu şeylerde de kendisine bir sınır çizmek zorunda kalacaktır. Bu insan hem tüketimde aşırıya gitmeyecek hem de elindekini bölüşerek kıt kaynakları herkes için yeterli hale getirecektir.

Kaynaklar

Argunhan, E. (2024). İhtiyaç Kavramının İktisadi Teoride İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Batman.

Bakırtaş, D. ve Demirhan, H. (2015). İhtiyaç ve İstek Paradoksu: İktisadi ve Metafizik Bir Yaklaşım, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 3, 71-87.

Burhan, Nuri. (2011). İhtiyaç Kavramı Üzerine Düşünceler Ve Kamu Ekonomisi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 38 (3-4). <https://izlik.org/JA97CR89XL>.

Çakmak, H. K. (2006). Kalkınma İktisadında Temel İhtiyaçlar Etiği, İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 123-135.

Güler, M. N. (2003). Ekonomide İhtiyaç Kavramı ve İslam Dünyası'nda Eski ve Yeni Bilim Adamlarındaki Karşılığı, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 16, Sayı 4, 499-511.

Mutluel, O. (2014). İslam Düşüncesinde Meta Kavramı Ve Tüketim Ahlakı, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/8, 683-696

Sayın, M. E. ve Terzi, H. (2023). İhtiyaç Olgusunun Dönüşümü Üzerine Bir İnceleme* Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 127-167

Sever, M. (2021). İhtiyaçlar Ve Tüketim Kültürü, Kültür Araştırmaları Dergisi, 8: 265-274

Yaran, R. (2000). İhtiyaç, TDV İslam Ansiklopedisi, 21. Cilt, 573-574.

Yüksel, S.ve Şener, A. (2023). Materyalist Tüketim veya Azaltılmış Tüketim: Bilinçli Farkındalık Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme, İşletme Araştırmaları Dergisi, 15 (2), 1178-1195.

İnsan Nedir?

İnsan kelimesi köken olarak 'enise', 'üns' kökünden türemiş olup cana yakın, samimi, sosyal, insan olmak, beşeriyet, aşinalık gibi anlamlara sahiptir. Bu kelimenin 'ünsiyet' kurmak anlamı yanında 'nisyan' anlamı olduğu da ifade edilir. Kınalızâde, sadece 'ünsiyet' anlamı olduğuna işaret eder. Genel itibarıyla insan, toplumsal canlı (medeniyyün bit-tab'), ekonomik canlılık (homo economicus), düşünen canlı (hayvân-ı nâtık) şeklinde farklı şekillerde tanımlamalara konu olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, her ilim dalı kendi sistemini merkeze alarak tanımlamayı dikkate almış görünüyor.

Kur'an, "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, üzerinden uzun bir zaman (dehr) geçmemiş midir ?" (İnsan, 1). Müfessirler bu ayetten yola çıkaran 'insan' olabilmek için on binlerce yıllık yürüyüşten söz ederler. 'Dehr' kelimesinin çok uzun bir süreç anlamı içerdiği düşünülürse insanın yeryüzünde ortaya çıkması, iskan etmesi, orayı imara yönelmesi, kendine özgü bir dünya kurması için belki binlerce yıllık süreçten söz edilebilir.

...

İnsan üç temel unsurdan teşekkül eder: 1) Maddi/fiziki yapısı (beden). Bu yapı, hava – su – toprak – ateş (anâsır-ı erbâa) olarak bilinen dört unsurdan oluşur. Buna sıcaklık-soğukluk-yaşlılık-kuruluk şeklinde dört nitelik eşlik eder. Eski tıp teorisine göre kan-balgam (serum)-sarı safra – kara safra (ahlât-ı erbâa) şeklinde dört sıvıyı da göz önünde bulundururlar. 2) Nefs (can, tin, anima) yapısı. Bedeni bir arada tutan, onu hareket ettiren, beş duyu üzerinden duygulanımları oluşturan ve ilahi olduğu kabul edilen yapı. İbn Sînâ insanın canlılık yönü ile ilgili üçlü bir tasarıma gider. Buna göre hayvani ruh; kalpte yer alır ve bedene canlılık verir. Tabii ruh; karaciğerde yer alır ve beslenme-büyüme-üreme yetilerini yönetir. Nefsani ruh; beyinde ve sinirlerde yer alır, hareket ve fiilleri yönetir. Böylece canlı haliyle insanı, hayata bağlayan şey, manevi bir cevher olarak kabul edilen nefis olmaktadır. 3) Düşünce (nâtık) ve inanç yapısı. Beşeri 'insan' kalın asıl yapı, burası olmaktadır. Kur'an'da, 'emanet' olarak geçen (bkz. Ahzâb, 72) kavram, muhtemeldir ki, insanın bu yönüne işaret ediyordur. Kindî, insan nefsi ile ilgili "Nefs, basit, şerefli ve yetkindir. Değeri büyüktür. Güneş ışığının Güneş'ten gelmesi gibi, onun cevheri de şanı yüce Yaratıcı'dan gelir" demektedir. (Kindî, Risâleler, sf. 244). (Hicr, 29).

İbn Haldun, insan eliyle vücut bulan medeniyeti, onun düşünce (nâtık) ve düşünceyi fiiliyata dökabilen el gücüne bağlar. Bu iki husus, şehirleri, toplumsallığı ve medeniyeti kurmuş, insanı diğer varlıklardan farklı kılmıştır. Bu açıdan aklını ve ellerini yerinde, etkili olarak kullananlar arasında sürekli bir devri daim olagelmıştır.

Dikkat edilirse insanın yaşam biçimi, sözü edilen üç unsur merkezli olarak ortaya çıkar. Maddi yapının korunması, barınması, idamesi adına barınaklar, evler, köyler ve şehirler yapılmıştır. Maddi yapıyı ayakta tutan nefis ve ondan neş'et eden istek, öfke, akıl yetilerinin faaliyeti kaynaklı olarak gıda, giyim, nefsin ve neslin devamı için yapılan hususlar söz konusudur. Kaleler, savunma sistemleri, ziraat, ticaret, hayatımızdaki çeşitli eşyalar bununla ilgilidir. Akıl ise hayatın akışını düşünen, tasarlayan, anlam yükleyen, düzene koyan, tezekkür (geçmiş) – teakkul (şimdi) - tefekkür (gelecek) eden, sistem (paradigma) inşa edebilen bir yapıdır. Düşünce ile içiçe ve bazı hallerde onu aşan inanç boyutu ise kişiyi, maddi olandan yükseltip manevi olana bağlayan unsurdur. Sevgi, bağlanma, güven, merhamet, sabır/direnç, umut olarak kabul edilen hususlar, özünde 'inanç'la ilgilidir ve hayatın temelinde yer alır. Gerek aklın arayışı, fıtratın/insan tabiatının neticesi veya güvenilir bir insanın getirdiği haber/bilgi (vahiy, haber-i sâdik) neticesi olsun, kişi, bir inanç sistemine (din) bağlanır. Ki, bu inanç sistemi daha önce anılan iki yapının gidişatına belli ölçüde yön verir. Başka bir ifade ile özünde fizik ve metafizik varlık olan insan, bu şekilde varlığın bütününe açılmış ve bağlanmış olur. Nitekim, metafizik kabulün, ilimler sisteminde zirveyi teşkil ettiği, diğer ilim dallarına ilkelerini ve anlamını verdiği bilinmektedir. Bu durum, aile yapısından iktisada, mimariden tabiata uzanan çizgide kendini gösterir.

...

İnsan olmak, belli bir çabayı gerektirir. 'Yol, insanı terbiye eder' derler. 'Yolda' 'olmak' yani yola çıkıp 'olgunlaşma'yı (kemâl) hedeflemek, insan olabilmek için mühimdir. Bu açıdan tarihte akli terbiye için bir kurum olarak medreseler, mektepler, okullar açılmıştır. Bunun ürünü hem akli kelime dağarcığı itibarıyla yükseltmek, düşünce ufkunu genişletmek hem de günlük hayatın ihtiyaçlarını belirleyip çareler üretmek olmuştur. Gönlün terbiyesi için hângâhlar, zaviyeler, ribatlar, dergâhlar, tekkeler inşa edilmiştir. Saadettin Ökten Hocanın ifadesiyle, aklın terbiyesi ile düşünce kanatlanmış, gönlün terbiyesi ile insanlara mahabbet etmenin ve öylece davranmanın yolu yordamı öğretilmiştir.

İslam düşüncesi açısından insan, bir 'değer' varlığıdır. Şeyh Galib'in ifadesiyle o, 'zübde-i âlem'dir. Bu açıdan insana özgü can, mal, namus (haysiyet), akıl (düşünce), din (inanç) 'dokunulmaz' kabul edilmiştir. Ahlak ve hukuk dediğimiz sistemin temel unsurlarının zikri geçen hususlar etrafında örgüldendiğini söylemeye gerek yoktur sanırım. Hayat akışında insan, türlü çeşit mihnetlerle karşılaşır ve onları hale yola koymaya gayret eder. Bütün bunlar olup biterken ne ölçüde 'insan' olabilir ve kalabiliriz sorusu önem arzeder. Kimileri kendisine verilen imkanları suiistimal edebilir. Kimileri ise yerli yerinde kullanmaya çalışır. Biz buna 'imtihan' deriz. Aliya İzzetbegoviç'in ifadesiyle, insan, sadece nerede duracağına karar verir. Karar verme/tercihte bulunma imkanı, ona verilmiştir. Verdiği karar, kişinin dünya ve öteki dünyasına etki eder. Bu aşamada mühim olan, doğru bilgi ve sahih inanca (ilmü'l-hakk) ulaşıp ona göre yaşamak ve eylemektir (amelü'l-hakk). Nerede ise iki asra bâliğ olan modern zihniyet ve gidişatın, 'insan'ı nasıl eksik tanımladığı ve metâyâ dönüştüğünü yaşayıp görüyoruz. Hemen her şeyi maddî planda ele alan ve ona göre bir zihniyet inşa eden gidişatın 'insan'a özgü, hak-hukuk, saâdet, geçim, san'at gibi unsurları insan 'tabiat'ına zıt şekilde kurguladığı gün gibi aşikar. Tabiat kirlendi, (mimari ve sanat güzelliği olarak) şehir kalmadı, gıdalar zehirlendi (pestisit vb.), gücün hukuku azmanlaştı şeklindeki sızlanmalı hep duyuyoruz. Özünde ise insan

yani ahlak bozulması söz konusu. Yapılması gereken şey, ‘insan’ı ne ve nasıl bir varlık olarak görmemiz gerektiğidir. Tanımlamayı ne şekilde yaparsak, eylemeyi de ona göre inşa etmiş oluruz. İslam düşüncesi, ‘insan’ı, fizik varlığı yanında metafizik (ilahî) yönü olan varlık olarak görmüş, tanımlamayı buna göre yapmış, dünyayı bu ölçüde imar ve ıslaha yönelmiştir.

Nihayetinde insan, Aşık Veysel’in harika betimlemesi ile ‘uzun ince bir yolda’dır. “Dünyaya geldiğim anda / Yürüdüm aynı zamanda / İki kapılı bir handa / Gidiyorum gündüz gece.” Yol – yolcu – yolculuk... O’ndan/Hayy’dan gelip yine O’na/Hû’ya gitmek. Öyle ya, “Her iş/şey, neticede O’na döner.” (Hûd, 123).

'İnsan' Olmada Ailenin Yeri

İnsan, hayata gözlerini açtığı andan itibaren anlam kazanan, kimlik edinen ve değerlerle şekillenen bir birey olma yolculuğuna başlar. Bu yolculuğun en temel ve etkili zemini ise hiç şüphesiz ailedir. İnsanın kişilik inşası, duygusal dünyasının gelişimi ve hayata dair tutumları büyük ölçüde içine doğduğu ilk çevrede biçimlenir. Bu çevre, insanın yalnızca büyüdüğü değil, insan olmayı öğrendiği ilk alandır. Aile; bireyin değer sistemiyle tanıştığı en güçlü alan, bütün bir sosyal yaşamın minyatürize edilmiş halidir. Toplumsal hayatı oluşturan ekonomi, siyaset, güvenlik, eğitim, ahlak, din benzeri kurumların işlevlerinin küçük izdüşümleri aile hayatı içerisinde gerçekleşmektedir. Bu yönüyle aile diğer tüm toplumsal kurumların temeli, özü veya çekirdeği durumundadır.¹⁶

İnsan, sevmeyi, güvenmeyi, konuşmayı, paylaşmayı, bağ kurmayı ve daha birçok şeyi ilk kez aile ortamında deneyimler. Bir çocuğun dünyasında annesi, babası, kardeşleri ve diğer aile büyüklerinin evin içindeki hâlleri, hayata dair ilk referans noktalarıdır. Saygı, sabır, sorumluluk, empati (hemhâl olmak) gibi değerleri çoğu zaman rol model aldığı kişilerden sosyal öğrenme yolu ile öğrenen çocuk, söylenenlerden çok gördüklerini içselleştirir. Aile ortamında daha bebeklikten itibaren bireye değerli ve güvende olduğunu hissettirmek oldukça mühim olup bu dönemde öğrenilen hislerin olumlu ya da olumsuz etkilerinin bireyin tüm yaşamına yayılacağı bilincinde olmak gerekmektedir. Kabul görmek, sevildiğini hissedebilmek, korunmak ve yönlendirilmek; insanın iç dünyasında sağlam bir temel oluşturur. Bu temel, bireyin ilerleyen yıllarda kuracağı ilişkilerin niteliğini belirler. Sevgiyle beslenmeyen bir ortamda büyüyen birey, hem kendisiyle hem de başkalarıyla sağlıklı bağ kurmakta zorlanır. Aile, bireyin toplumla kuracağı ilişkinin ilk uygulama alanıdır. Çocuk, ailede edindiği bilgiler, kazandığı davranışlar ve kültürel, ahlaki ve dini değerler çerçevesinde hareket ederek toplumdaki yerini alır. Kendini değerli hissedenden insan, başkasını değersizleştirme ihtiyacı duymaz; güvende büyüyen insan, dünyaya karşı daha cesur ve dengeli durur.

Psikanalitik temelli İngiliz bir psikolog olan John Bowlby'e¹⁷ göre bağlanma; bireylerin zayıf düştükleri, savunmasız hissettikleri anlarda bir nesneye veya kişiye karşı duydukları güçlü yakınlık arzudur. Bu yakınlık arzusunun karşılanıp karşılanmaması, erken çocukluk döneminde güvenli ya da güvensiz bağlanma biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bowlby, bağlanma temellerinin beynimizde oluştuğu ve yaşam boyu sürdüğü şeklinde bir görüş ortaya atarak insanın ve hayvanın devamlılık gösteren şemaları olduğunu, içgüdüsel tutumun yaşam boyunca gelişmeler gösterdiğini savunmuştur. Bowlby'e göre bebeğin anneye ve annenin bebeğe bağlanması türe özgü davranım sistemleri sonucunda oluşur.¹⁸ Bowlby tarafından dile

¹⁶ Demir, Z. (2021). Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 21(2), 770-791. <https://doi.org/10.30627/cuilah.940820> (11.01.2026)

¹⁷ Edward John Mostyn Bowlby (26 Şubat 1907 – 2 Eylül 1990), İngiliz psikiyatrist, psikanalist ve gelişim psikoloğudur. En çok Bağlanma kuramının kurucusu olarak bilinir.

¹⁸ Görünmez, M. (2006). Bağlanma stilleri ve duygusal zekâ yetenekleri (Master's thesis, Bursa Uludağ University (Turkey)).

getirilen bu teori daha sonraları Mary Ainsworth'un¹⁹ yapmış olduğu deneysel ve gözlemsel çalışmalarıyla derinleştirmiştir.²⁰

Birey, dünyayı önce ailesinin penceresinden görür. Doğru ve yanlış, güven ve kaygı, sınırlar ve özgürlük bu pencereden anlam kazanır. Bu pencere kimi zaman geniş ve aydınlık, kimi zaman dar ve gölgeli olabilir. Ancak insan hayat yolundaki yürüyüşüne mutlaka oradan başlar. Zamanla başka pencereler açsa da ilk bakışın izleri kolay silinmez. Bu sebeple ebeveynlerin, bir bebeği dünyaya getirmeden önce başlayan ve yaşam boyu süren bir öğrenme ve gelişim çabası içinde olmaları, çocuğun içine doğduğu aile ortamını daha bilinçli, daha besleyici ve daha sağlıklı bir zemine dönüştürür. Ebeveynliğin yalnızca bir rol değil, süreklilik gerektiren bir öğrenme yolculuğu olduğunun bilinciyle hareket etmeleri, ailenin dönüştürücü gücünü derinleştirir. Mevlana'ya göre âlem bir dağa benzer. İyi ve kötü olarak ne dersin, aynı dağdan iştirsin. 'Ben iyi söyledim, dağ kötü cevap verdi' dersin, bu imkânsızdır. Çünkü bülbül dağda öttüğü zaman, oradan karga veya insan sesi gelmesi mümkün olamaz.²¹ Demek ki, ailede, okulda ve çocuğun içinde bulunduğu tüm çevrelerde ona sunulan dil, değer ve tutum ne ise, bireyden beklenebilecek davranış da ancak bunun bir yansıması olabilir.

Ailenin insan üzerindeki belirleyici etkisi, tarih boyunca sabit kalmamış; içinde bulunulan toplumsal yapı, üretim biçimi ve yaşam tarzına bağlı olarak dönem dönem farklılıklar göstermiştir. Bu sebeple aileyi anlamak, aynı zamanda onun tarihsel dönüşümünü de anlamayı gerektirir. Toplumda karşılaşılan pek çok iletişim sorununun, kimlik karmaşasının ve psikolojik kırılmanın arka planında sağlıklı aile deneyimleri yer alır. Aile insana aidiyet duygusu kazandırır. Bu duygu, bireyin hayata karşı duruşunu belirler. Kökleri olan insan savrulmaz; zor zamanlarda tutunacak bir anlam bulur. Aile, bu anlamın ilk adresidir. İnsan, yalnız olmadığını bilerek güçlenir. İnsanlık tarihinin son birkaç yüzyılı, aile yapısında köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte genel olarak geleneksel, modern ve postmodern olmak üzere üç farklı toplum tipi ve buna bağlı aile yapılarından söz etmek mümkündür. Geleneksel toplumlarda aile, üretimin merkezinde yer alan, geniş ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Kadın ve erkeğin rolleri belirgindir; sorumluluklar yaşa ve cinsiyete göre net biçimde ayrılmıştır. Birey, kimliğini ve statüsünü büyük ölçüde ait olduğu aile üzerinden tanımlar. Aile, bireyin önünde gelir; ailenin itibarı, bireysel tercihlerden daha belirleyici bir konumdadır. Aidiyet güçlüdür ancak bireysel alan sınırlıdır.

Modern toplumla birlikte aile yapısı çekirdek hâle gelir. Üye sayısı azalır, ebeveynler ve çocuklardan oluşan daha dar bir yapı ortaya çıkar. Üretim ve tüketim alanları evin dışına taşınır, ev ile iş yeri birbirinden ayrılır. Kadınların çalışma hayatına katılmasıyla birlikte roller dönüşür, aile içi ilişkiler yeniden tanımlanır. Bu yapı, bireyselliği güçlendirirken, geleneksel bağların zayıflamasına da zemin hazırlar. Postmodern ya da dijital toplumda ise aile, çok daha esnek ve çeşitlenen bir görünüm kazanır. Evlilik, çocuk sahibi olma ve aile kurma süreçleri tek bir modele bağlı olmaktan çıkar. Tek ebeveynli aileler, geç evlilikler ya da çocuksuz aileler giderek daha

---

¹⁹ Mary Dinsmore Ainsworth (1 Aralık 1913 – 21 Mart 1999) bağlanma teorisinin geliştirilmesindeki çalışmalarıyla tanınan Amerikalı-Kanadalı bir gelişim psikoloğudur.

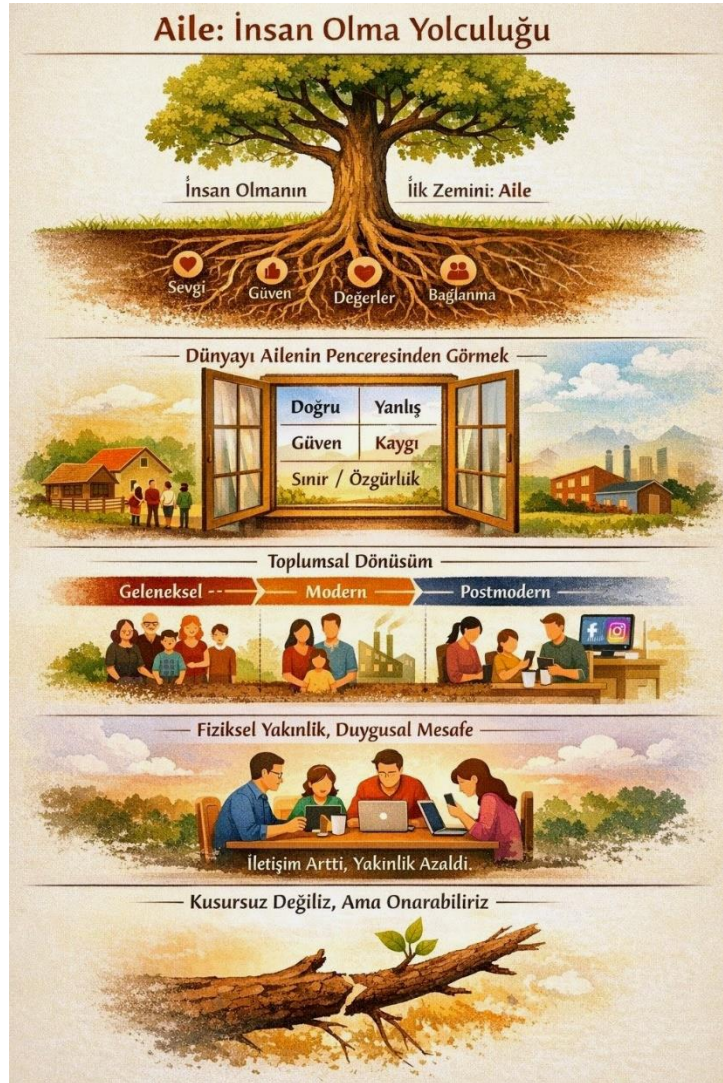
²⁰ Güvenli ve Güvensiz Bağlanma (Sosyoloji / Bireyler ve Toplum) https://youtu.be/KRFa308_kyU (erişim 2.02.2026).

²¹ Emiroğlu, İ. (2000). Yanlış düşünce ve davranışlar karşısında Mevlâna. Konyalılar Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Kültür Yayınları.

görünür hâle gelmektedir. Dijitalleşmenin etkisiyle çocuklar çok erken yaşlarda aile dışı etki alanlarıyla tanışmakta; bu durum, aile içindeki etkileşim biçimlerini de dönüştürmektedir. İnsan ilişkileri görünürde artıyor gibi görünse de, derinlik bakımından belirgin bir aşınma yaşandığı ortadadır. İletişim araçlarının çoğalması, her zaman gerçek bir yakınlık anlamına gelmemekte; aksine bireyleri fiziksel olarak bir arada, duygusal olarak ise birbirinden uzaklaştırabilmektedir. Aynı evin içinde, aynı masada oturup farklı ekranlara yönelen bireyler, ortak bir mekânı paylaşıyorlar da ortak bir duyguda buluşmamaktadır. Bu durum, özellikle aile bağları üzerinde sessiz fakat yıpratıcı bir kopuşa yol açmaktadır. Dijital ortamlar anlık temaslar sunsa da kalıcı bağlar kurmakta yetersizdir. Bir tuşla kurulan iletişim, aynı hızla dağılabilmekte; bu geçicilik hâli insan ilişkilerine de sirayet etmektedir. Sabır, emek ve süreklilik gerektiren bağlar, yerini hızlı tüketilen temaslara bırakırken, aile içinde dahi konuşmalar kısaltılmakta; dinlemek yerini bakmaya, anlamak yerini geçiştirmeye bırakılmaktadır. Her yaş grubunda sabır eşiği giderek düşmektedir.

Modern yaşamın bireyselleşmeyi yücelten dili, insanı kendi başına yetme idealine zorlamaktadır. Oysa bu söylem, çoğu zaman insanın duygusal ihtiyaçlarını göz ardı eder. Sürekli güçlü, üretken ve bağımsız olma beklentisi; paylaşma, dayanışma ve birlikte var olma kültürünü zayıflatmaktadır. İnsan, bağ kurma ihtiyacını bastırdıkça yalnızlığıyla baş başa kalmakta, bunu da çoğu zaman dijital mecralarla telafi etmeye çalışmaktadır. Ekranlar, sosyal medya ve dijital içerikler; ailenin geleneksel aktarım rolünü dönüştürürken aile içi etkileşimi yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Postmodern aile yapısında çocuğun konumu da belirgin bir çeşitlilik göstermektedir. Bir yanda çocuk sahibi olmaktan kaçınan, çocuğu bireysel özgürlükleri sınırlayan bir yük olarak gören yaklaşımlar bulunurken; diğer yanda çocuğu tüm ihtiyaç ve beklentilerin merkezine yerleştirerek ona abartılı bir anlam yükleyen aileler görülmektedir. Elbette hiçbir aile kusursuz değildir. Aile her zaman huzurun ve uyumun mekânı olmayabilir; çatışmalar, kırgınlıklar ve eksiklikler bu yapının doğal bir parçasıdır. İnsan, manevi açıdan en derin yaralarını çoğu zaman en yakınlarından alır. Çünkü duygusal yakınlığı en çok hissettiği merkez, ailedir. Ancak aileyi insanî kılan tam da budur, yani onarma ihtimali. Yaraların da, iyileşmenin de aynı yerde bulunması. Ailede sağlıklı bağ kuramamış bir birey, ilerleyen yıllarda çeşitli zorluklarla karşılaşabilir. Ancak insan, hayatı boyunca eksik kalan bir anın etrafında dönüp durmak zorunda değildir. Hayat yolculuğunda eksikliğini farkedene kişi, bunu, hem yakınları ile olan bağlarını tamir ederek hem de çevreye açılarak içinde yaşadığı eksikliğini tamamlayabilir.

Aile, insanın kimliğinin kök saldığı yerdir. Ortak hatıralar, paylaşılan sofralar, bayramlar, yaslar ve daha niceleri; bireyin hafızasında derin izler bırakır. İnsan zamanla bireyselleşir, kendi yolunu çizer fakat köklerinden bütünüyle kopmaz. Kökleri sağlam olan insan değişebilir ama dağılmaz. Modern dünyada bireysellik yüceltilirken, aile bağları kimi zaman geri plana itilmektedir. Oysa insan, ne kadar güçlü görünürse görünsün, bağ kurmaya muhtaç bir varlıktır. Kalabalıklar içinde artan yalnızlık, aileyi güvenli bir liman ve insanın ruhunu dinlendiren ender alanlardan biri hâline getirmiştir.

Samimi bir aile ortamı, insanın kendisi olabildiği, rol yapmak zorunda kalmadığı biricik mekândır. İnsan, hayat yolculuğunda ailesinden aldığı izlerle yürür. Bu izler bazen yük olur, bazen güç verir; fakat her hâlükârda insan olmanın hikâyesini şekillendirir. Aile, bu hikâyenin başlangıcı ve çoğu zaman en güvenli limanıdır. Bireyselleşmenin dayattığı yalnızlık karşısında aile, hâlâ insanın tutunabileceği en sahici ilişki alanı olma imkanını bünyesinde barındırır.

Kaynakça

- Coşkun, Ö., & Aydın, Ö. (2025). "Bireyin Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü". *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 8(1). <https://akademikbirikimdergisi.com/index.php/uabd/article/view/325> (erişim 11.01.2026).
- Dalgar, G., Civil, F., Savaş, E., & Şahin, A. (2022). "Erken Çocuklukta Bağlanma: John Bowlby ve Mary Ainsworth Açısından İncelenmesi". *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 85-92. <https://doi.org/10.53493/avrasyasbd.885024> (erişim 2.02.2026).
- Demir, Z. (2021). "Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 21(2), 770-791. <https://doi.org/10.30627/cuilah.940820> (erişim 10.01.2026).
- Görünmez, M. (2006). *Bağlanma stilleri ve duygusal zekâ yetenekleri*, (Master's thesis, Bursa Uludağ University (Turkey)).
- Kır, İ. (2011). "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404. <https://izlik.org/JA97DH92CD> (erişim 11.01.2026).
- Levine, A., & Heller, R. (2023). *Bağlanma: Aşkı bulmanın ve korumanın bilimsel yolları*. Aganta Kitap.
- Mehmet Akif Aydın, "Aile", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aile> (erişim 14.01.2026).
- Yıldırım, Bilal. "Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2* (01 Haziran 1997). <https://izlik.org/JA33XM29RL>. (erişim 12.01.2026).

'Beşer'i 'İnsan' Kılmada Muallimin Önemi

Beşeriyetin Biyolojik Sınırı ve İnsanlaşma Davası

Canlılar âleminin bir cüz'ü olarak "beşer", anatomik ve fizyolojik gelişiminin nihayetinde duran, ancak henüz "olmamış" bir varlıktır. Beşer, doğanın (tabiatın) kendisine çizdiği içgüdüsel çemberin içinde hapsolmuş bir potansiyeldir. O, yiyen, içen, üreyen ve hayatta kalmaya çalışan bir "hayvân-ı nâtık" (düşünen/konuşan canlı) adaydır. Ancak, sadece nefes alıyor olmak, "insan" makamına erişmek için kâfi değildir.

İnsanlık, biyolojik bir miras değil, kültürel ve ahlakî bir inşâdır. Bu inşâ süreci, tabiatın dikey kesintiye uğratılıp, yerine kültürün ve medeniyetin ikame edilmesiyle başlar. İşte bu noktada karşımıza, bu inşânın baş mimarı olarak muallim çıkar. Muallim, sadece bilgi aktaran bir teknisyen değildir; o, beşerin ham maddesini alıp onu "mânâ" ile yoğuran, ona şahsiyet kazandıran bir "kişilik" işçisidir. Başka bir ifade ile insanı, yeryüzünden yeniden gökyüzüne çıkaran kılavuzdur.

Muallim: Bilginin Değil, Hikmetin Taşıyıcısı

Günümüzün seküler ve mekanik dünyası, muallimi bir "öğretmen" (teacher) sığınağına indirgemıştır. Oysa muallim, "ilim" kökünden gelir; ilim ise malûmat yığını değil, varlığın künhüne vâkıf olma çabasıdır. Beşer, malûmatla donatılabilir, ona teknik beceriler kazandırılabilir; ancak bu onu sadece "uzman bir canlı" yapar. Onu "insan" kılan ise, bu malumatın hikmete dönüşmesidir.

Muallim, talebesine sadece "ne"yi öğretmek değil, "niçin"i sorgulatan kişidir. O, beşeriyetin karanlık dehlizlerinde elinde meş'ale tutan bir rehberdir. Bu meş'ale, akıl ve ahlakın terkididir. Eğer muallim, talebesinin zihnine sadece formüller doldurup kalbini/gönül dünyasını boş bırakırsa, ortaya çıkan varlık "mürekkep yalamış bir canavar" olmaktan öteye gidemez. İnsan, ahlakî endişe taşıyan, "öteki"ne karşı sorumluluk hisseden varlıktır. Bu sorumluluk bilincini ise bizzat bu bilinci kuşanmış bir muallim aşılabilir.

Dil, Kültür ve Kimlik İnşası

İnsanlaşma süreci, dil ile kâimdir. Dil, sadece bir iletişim aracı değil, bir dünya görüşü, bir varoluş zeminidir. Beşer, dilin içine doğar; ancak o dili bir tefekkür vasıtasına dönüştürmedikçe "insan" sıfatını kazanamaz. Muallim, talebesine ana dilinin inceliklerini, o dilin arkasındaki binlerce yıllık tasavvurları ve kavramlar dünyasını öğretmek onu köksüzlükten kurtarır.

Kökü olmayan bir beşer, rüzgârın önündeki yaprak gibi savrulmaya mahkûmdur. Muallim, talebesini kendi tarihine, coğrafyasına ve mukaddesâtına bağlayan bir köprüdür. Bu köprü kurulmadan, evrensel bir insanlık tasavvuru geliştirmek imkânsızdır. Zira yerli olmayan, evrensel de olamaz.

Netice-i Kelâm: Muallimin Mukaddes Nöbeti

Beşer doğulur, insan olunur. Bu "oluş" süreci sancılıdır, sabır ister ve en önemlisi bir mürşit (olgunlaştıran) ister. Bugün medeniyetimizin yaşadığı buhran, bir "bilgi" buhranı değil, bir "insan olma" buhranıdır. Teknik olarak devleşen, ancak ahlakî ve kalbî olarak cüceleşen bir beşeriyetle karşı karşıyayız. Aliya İzzetbegoviç'in deyimiyle; eskiden bilgeler çoktu, günümüzde bilginler çok!... Zira veri (data) beşerîdir, ama o veriden anlam çıkarmak ve onu hayra kullanmak insanî bir meziyettir.

Muallim, bu yangında hayra, iyiliğe su taşıyan karıncadır. Muallimlik bir meslek değil, bir adanmışlıktır. Beşeri insan kılma davasında, en ön safta durmaktır. Dolayısıyla muallim, her bir talebesinde yeniden doğan, onlara sadece geçimlerini temin edecek bir meslekçi değil, hayatlarını anlamlandıracak bir 'gaye' sunan kimsedir. Unutulmamalıdır ki; muallimi olmayan bir toplumda, beşeriyet orman kanunlarına döner. Muallimi olan bir toplumda ise beşer 'eşref-i mahlûkât' (varlık içinde en kıymetliler) olma yolunda kanat açar.

İnsan Olmada Mesleğin Rolü

İnsan, kendini çoğu zaman uzun uzun anlatmaz. Birçok konuda kimliğini tek bir cevapla özetler: “Ne iş yapıyorsun?” Bu soru, basit bir merakın ötesine geçip zamanla insanın değerini, konumunu ve hatta karakterini ölçen bir tartıya dönüşür. Ben bu soruya yıllardır aynı yerden cevap veriyorum: Reklam ve tanıtım uzmanıyım. Aynı zamanda grafik tasarımcıyım. Ancak bu cevap, insan olduğum yere dair her şeyi anlatmaz.

Çünkü meslek, yalnızca yapılan işten ibaret değildir. Meslek, insanın dünyaya bakma biçimini sessizce şekillendirir. Reklam ve tasarım gibi insan davranışını merkeze alan alanlarda çalışan biri için meslek; gözlemlenmek, anlamak ve yorumlamakla iç içe geçer. İnsanların neye baktığını, neyi fark etmediğini, neyin onları harekete geçirdiğini bilmek, zamanla insanın zihninde kalıcı izler bırakır. Cemil Meriç, insanın yaptığı işle kurduğu ilişkiyi anlatırken şunu söyler: “İnsan, mesleğiyle değil; mesleğine kattığı ruhla insandır.” (*Cemil Meriç, Bu Ülke*).

Bu cümle, mesleği bir unvan olmaktan çıkarıp bir ahlak alanına taşır. Reklamcı ya da tasarımcı olmak, yalnızca üretmek değil; aynı zamanda seçim yapmak demektir. Hangi mesajın öne çıkacağına, hangi duygunun çağrılacağına, neyin sadeleştirileceğine karar vermek... Bunların her biri insanın değerleriyle doğrudan ilişkilidir. Reklam, çoğu zaman yanlış anlaşılır. Sadece satmak, ikna etmek ya da dikkat çekmek gibi görülür. Oysa reklam, insanla kurulan bir iletişim biçimidir. Tasarım ise bu iletişimin dilidir. Bu dili kullanan kişi, farkında olsun ya da olmasın, insanların dünyayı algılayışına küçük dokunuşlar yapar.

Oğuz Atay, insanın toplum içindeki rollerine dair şunu söyler. “İnsan, başkalarının kendisinden beklediği role sığmaya çalışırken kendini kaybedebilir.” (*Oğuz Atay, Tutunamayanlar*). Bu cümlede mesleğin insan üzerindeki baskısını da görünür kılar. Reklam ve tasarım dünyasında, beklentiler çoğu zaman hız, etki ve sonuç üzerinden kurulur. Ancak insan, sadece sonuç üreten bir varlık değildir. Üretirken neyi feda ettiğini, neyi koruduğunu fark etmediği anda meslek, insanı besleyen bir alan olmaktan çıkar. Bu noktada meslek, insanı sınavan bir aynaya dönüşür. Ne kadar dikkatliyim? Ne kadar sorumluyum? Ürettiğim şeyin insan üzerinde yaratacağı etkiyi gerçekten düşünüyor muyum? Tasarımcı olarak bir görsel hazırlarken ya da reklamcı olarak bir mesaj kurgularken, yalnızca “işimi” mi yapıyorum, yoksa “insan” olarak bir duruş mu sergiliyorum?

Ahmet Hamdi Tanpınar, insanın zaman ve eylem arasındaki ilişkisini anlatırken şöyle der: “İnsan, yaptığı şeylerin toplamı değil; onları yaparken taşıdığı bilinçtir.” (*Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir*). Meslek, bu bilinci her gün yeniden sınar. Aynı işi yapan iki insanın ortaya koyduğu etki, aynı olmaz. Çünkü meslek, insanı tek başına tanımlamaz ama insanın kim olduğunu çok net biçimde açığa çıkarır. Benim için meslek, insan olmanın yerine geçmez ama insanlığın her gün yeniden test edildiği bir alandır. Meslek, insanın hayatına çoğu zaman gürültüyle girmez. Yavaş yavaş yerleşir. Önce gündelik dili değiştirir, sonra bakışı. Reklam ve tasarım dünyasında çalışan biri için bu değişim, fark edilmeden gerçekleşir. İnsan, zamanla çevresine yalnızca bakmaz; çözer, ayıklar, sadeleştirir. Görünenin ardındaki niyeti okumaya başlar. Reklamcılık, insanı ikna etmeyi öğretir ama ikna, her zaman yüksek sesli değildir. Bazen

bir boşluk, bazen bir suskunluk, bazen de yalnızca doğru zamanda söylenmiş tek bir kelimedir. Grafik tasarım ise bu sessiz ikinanın biçimidir. Renkler, oranlar, boşluklar... Hepsi insanın zihnine doğrudan hitap eder. Bu nedenle tasarım, çoğu zaman fark edilmeden hissedilir.

Tanpınar, estetikle kurulan bu görünmez bağa dair şöyle der: “Sanat, insanın iç dünyasıyla kurduğu en sessiz anlaşmadır.” (*Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşadığım Gibi*). Tasarım da bu sessiz anlaşmanın modern biçimlerinden biridir. İnsan farkında olmadan bir afişe, bir ambalaja, bir görsele bağlanır. Bu bağ, ne kadar yumuşak kurulursa o kadar kalıcı olur. İşte tam bu noktada meslek, insanın eline incelikli bir güç verir. Bu güç, yüksek sesle değil; sezgiyle çalışır. Ancak her güç gibi bu da dikkat ister. Reklam dünyasında çalışırken insan, yalnızca tüketiciyi değil, kendini de gözlemler. Bir mesajı kurgularken, “Bu gerçekten gerekli mi?” sorusu bazen çok sessiz sorulur. Cevabı ise çoğu zaman insanın vicdanında yankılanır. Meslek, burada bir sınır çizmez; o sınırı çizen, insanın kendisidir. Sezai Karakoç, insanın yaptığı işle kurduğu bağın ahlaki yönüne işaret ederken şunu söyler: “İnsanın yaptığı iş, onun iç dünyasının dışı vurumudur.” (*Sezai Karakoç, Diriliş Neslinin Amentüsü*). Bu yüzden reklam ve tasarım, sadece estetik ya da strateji meselesi değildir. Aynı zamanda bir iç disiplin meselesidir. İnsan neyi yücelttiğini, neyi sıradanlaştırdığını, neyi görünmez kıldığını her gün yeniden seçer. Bu seçimler, zamanla insanın mesleki kimliğini değil, insani duruşunu belirler.

Meslek, insanı bazen yorar. Sürekli üretmek, sürekli anlam kurmak, sürekli etkili olmak zorunda hissetmek... Fakat bu yorgunluk, eğer farkındalıkla taşınırsa insanı inceltir. Aceleyle taşınırsa sertleştirir. Aynı işi yapan iki insan arasındaki fark tam burada belirginleşir. Oğuz Atay’ın satırlarında sık sık rastlanan o kırılma, aslında meslekle insan arasındaki mesafeyi hatırlatır. “İnsan, kendine yabancılaştığını en çok alıştığını sandığı yerde fark eder.” (*Oğuz Atay, Günlük*). Meslek de böyledir. İnsan ona fazla alıştığında, kendini unutmamaya dikkat etmelidir. Reklamcı ya da tasarımcı olarak değil; önce insan olarak. Çünkü meslek, insanı ayakta tutabilir ama insanlığın yerini dolduramaz.

Benim için meslek, insanı tanımlayan bir etiket değil. İnsanlığımı her gün yeniden sınıdığım bir alan. Ne kadar nazik kaldığımı ne kadar dikkatli baktığımı ne kadar az zarar verdiğimi kendime hatırlatan bir alan. Meslek, insanın hayatına bir yön verir ama yön, her zaman varış değildir. İnsan, yıllar boyunca aynı işi yaparken aslında her gün kendisiyle yeniden karşılaşır. Aynı masaya oturur, aynı ekrana bakar, benzer kararlar alır. Fakat bu tekrarın içinde insan ya kendini törpüler ya da kendini çoğaltır. Reklam ve tasarım, insanı hızla üretmeye çağırın alanlardır. Düşünmeye zaman bırakmadan karar vermeyi, bazen hissetmeden ilerlemeyi ister. İşte tam bu noktada meslek, insanın karakterini ortaya çıkarır. Ne kadar durabildiğini ne kadar düşünebildiğini ne kadar dikkatli kalabildiğini... Çünkü her meslek, insana sadece ne yapacağını değil, nasıl biri olacağını da fısıldar.

İyi bir iş yapmak, her zaman iyi bir insan olmak anlamına gelmez. Ama iyi bir insan olmaya niyet eden biri, yaptığı işe bunu mutlaka yansıtır. Reklamcı olarak bir mesaj üretirken, tasarımcı olarak bir görsel oluştururken; insanın içinden geçen şey, işin ruhuna sızar. Bazen bu, bir boşlukla anlatılır. Bazen bir sadelikle. Bazen de bilinçli bir vazgeçişle.

Meslek, insanı yüceltebilir ama aynı meslek, insanı görünmez biçimde sertleştirebilir de. Fark, mesleğin sunduğu imkânlarda değil insanın bu imkânlara nasıl yaklaştığındadır. İnsan, mesleğini bir araç olarak gördüğünde özgürleşir. Onu kimliğinin yerine koyduğunda ise daralır. Benim için reklam ve tasarım, dünyaya bakmanın bir biçimi. İnsanları anlamaya çalışmanın, duyguların izini sürmenin, bazen de susmayı öğrenmenin yolu. Meslek bana hız kazandırmadı; dikkat kazandırdı. Daha çok görmeyi değil, daha doğru bakmayı öğretti. İnsan, mesleğiyle var olmaz ama mesleği aracılığıyla kendini tanıyabilir. Nerede durduğunu, neye razı olduğunu, neyi korumak istediğini... Bu yüzden meslek, insan olmanın yerine geçmez; fakat insan olma hâlinin her gün sınındığı bir alana dönüşür.

Ve belki de asıl mesele şudur: İnsan, ne iş yaptığıyla değil; yaptığı işi nasıl bir insan olarak yaptığıyla hatırlanır... Başka bir ifade ile "Âyinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz!"

İnsanı Yaşatmak

(Siyaset: Devlet ve Toplum)

İnsan kelimesi ins/üns kökünden gelir .‘Üns’ mastar halinde bir kelime olup ‘ünsiyet/yakınlık’ kurmak demektir. Kimi düşünörlere göre insan nisyan (unutkanlık)’tan gelir. Kınalızâde’de ise durum farklıdır. O insan kelimesinin ‘nisyân’dan değil ‘ünsiyet’ten türediğini ifade eder.

Toplumda adaletin sağlanması, her bir sınıfın kendine has faziletlerini koruyup hayata geçirmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu faziletler eksik olduğunda ya da bunlar arasında bir denge kurulamadığında adaletsizlik, yani zulüm ortaya çıkar. İnsan yapısındaki dengeyi gündelik dilde sağlık olarak ifade ederken, toplumsal yapıdaki dengeyi ise adalet, yani toplumsal sağlık olarak adlandırıyoruz.

İnsan, öncelikle bedenine uygun bir şekilde ahlaki değerleri yaşamalı ve düşünme yetisiyle bilgiye erişmelidir. Başka bir deyişle, insan doğduğunda bir "beşer"dir; ancak aklını kullanarak bilgiye ve ahlaka ulaştığında gerçek anlamda "insan" olur. İnsan olma süreci, özel bir irade ve çaba gerektirir.

Fârâbî’nin el-Medînet’ül-Fâzıla adlı eseri, öncelikle varlığı, ardından insanı ve toplum düzenini ele alır. Bu bağlamda, Erdemli Ülke veya Devlet’in ilk kurucusu, bir Filozof ya da Nebi olmalıdır. Akli ve ahlakı en üstün düzeyde olan (olgunluk ve denge ile adaletin birleştiği bir mükemmeliyet) kişi, bu ideal devletin ilk kurucusu olur. Sonraki filozof yöneticiler ise onun belirlediği temel ilkeleri sürdürür ve yeni kanunlarını bu prensipler üzerine inşa ederler.

“İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın” ilkesi, siyaset anlayışımızın temel taşlarından biri olmuştur. Bu ilke, insanı merkeze koyan bir yönetim anlayışını ifade eder. Fatih Sultan Mehmed’in şu beyti, bu düşünceyi en güzel şekilde açıklar: "Hüner, bir şehir bünyâd itmekdür / Reâyâ kalbini âbâd itmekdür." Bu yaklaşım, insanın varlığına ve doğasına uygun bir siyaset ve şehir/ülke/devlet tasavvurunu esas alır.

Toplumsal hayat, yazılı (töre, anayasa) ve yazısız (örf, ahlak) kurallarla mümkün olabilir ve bu kurallar doğrultusunda devamlılığını sürdürebilir. Bu bağlamda vahiy ve akıl, toplumsal düzenin temel kaynaklarını oluşturur. Amaç, insanı yaşatmak ve gönüller kazanmak olmalıdır. Çünkü Allah tarafından yaratılan en değerli varlık olan insanın gönlünü âbâd etmek; onu güzelleştirmek ve zenginleştirmek her şeyin özüdür. Sevgi toplumu oluşturmak bu amaca hizmet eder; çünkü sevginin egemen olduğu yerde neredeyse adaletle ihtiyaç kalmaz.

Bu anlayış çerçevesinde insan, Yaradan’ın eseri olduğu için sevilir ve saygı görür. Bu adil yaklaşımda kimsenin dini, dili, kültürü, ırkı ya da cinsiyeti bir ayırım sebebi olarak görülmez. Türk milleti de tarih boyunca bu adalet anlayışıyla hareket etmiş, gittiği her yerde varlık

---

* KLU İlahiyat Lisans 2018; İZU Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans 2023 Mezunu.

göstermiş, adaletiyle anılmıştır. Hiçbir zaman soykırım yolunu seçmemiş, mazlumun yanında durmayı tercih etmiştir.

Bu yüksek ahlak ve siyaset anlayışının temelinde ise kabul edilen varlık bilinci ve bu bilince uygun davranış biçimi yatmaktadır. Bu bakış açısı toplumların ve yönetimlerin adalet temelli sağlam bir zeminde şekillenmesinin en önemli dayanağıdır.

Adalet Dairesi

Adalet dairesi kavramı, klasik fizik, kozmoloji ve metafizik çerçevesinde değerlendirildiğinde, gökyüzünün düzeninin ve ilahi güç ile nizamın bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu kavram, birliği, varlığı, iyiliği, fazileti, yetkinliği ve sürekliliği simgeleyen daire formu ile tüm bu özelliklerin hem kaynağını hem aracını hem de sonucunu teşkil eden adalet olgusundan oluşur. Siyasi anlamda adalet dairesi, toplumun, gökyüzünün düzenine ve ilahi nizamaya dayalı bir devlet otoritesiyle yönetilmesini ifade ederken, aynı zamanda devlet ile toplum arasındaki bütünlüğü de vurgular.²²

Adalet dairesiyle ilgili sözler *Kutadgu Bilig*'te şu şekilde geçmektedir:

Bu il tutguka köp er at sü kerek
Er at tutguka neng tavar tü kerek
Bu neng alguka bir kerek bay budun
Budun baylıkinga törü tüz kodun
Bularda biri kalsa törü kalur

²² İlker Kömbe, *Dünya Düzeninin Temelleri: Adalet Dairesi Literatürüne Giriş*, 140-141.

Bu trti yime kalsa beglik ulur.

(Memleket tutmak için çok asker ve ordu gerekir.

Askeri beslemek için çok mal ve servet gerekir.

Bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir.

Halkın zengin olması için adalet (doğru kanunlar) gerekir.

Bunlardan biri ihmal edilirse dördü de kalır.

Dördü birden ihmal edilirse beylik zlmeye yüz tutar.)²³

---

²³ İlker Kömbe, *Dünya Düzeninin Temelleri: Adalet Dairesi Literatürüne Giriş*, 155-156.

Filistin’de ‘İnsan’ Kalmak

-Bir Varoluş ve Haysiyet Mücadelesi-

Çoğumuz için sabah, gündelik rutinlerin, mesleki telaşların ve güne dair yapılan planların hayata geçirileceği, sıradan bir zaman dilimidir. Alarm sesiyle uyanır, sıcacık yatağımızdan yavaşça kalkar ve yüzümüzü yıkayarak güne başlarız. Ancak hayatın sistematik bir şiddetle düğümlendiği Filistin’de sabahlar, bu şekilde başlamaz. Orada gün, güneşin doğuşuyla değil; işgalin, zulmün, baskının ve tabii ki de hayatta kalmış olmanın ağır idrakiyle başlar. Filistin’de insan olmak, biyolojik bir canlılığı sürdürmekten ziyade, her an yeniden inşa edilmesi gereken ontolojik bir direniş halidir.

Filistin’de insan kalmak, romantik bir anlatı değildir, keskin ve yakıcı bir gerçekliktir. Burada insan, en temel hak olan yaşam hakkını, her nefeste yeniden elde etmek için mücadele eder. Filistinli olmak demek; işgalin ve zulmün orta yerinde, ölümün sıradanlaştığı, yaşamın ise istisnai bir başarıya dönüştüğü o ince çizgide, haysiyetini yere düşürmeden yaşama sanatının ustası demektir.

Dünya, Filistin’de yaşananları çoğu zaman uzaktan ve yalnızca rakamlar üzerinden izler. Ölü sayıları, yıkılan binaların istatistikleri, yapılan yardımların miktarı, tutukluların ve yaralıların listeleri... Haber bültenlerinin soğuk dili içinde bu ruhsuz sayılar hızla tüketilir; sosyal medyanın akıp giden sayfalarında ise bu sayılar, daha bakarken unutulur. Oysa bilmek gerekir ki her rakam, yarım kalmış bir hayattır. O “sıradan” sayılar, bir daha aynı sofraya neşeyle oturamayacak bir aileye aittir. O sayılar, birbirini bir daha hiç göremeyecek bir anne ile evladıdır. O sayılar, el ele tutuşma ihtimali ellerinden alınmış yeni evli bir çifttir. Her biri; yaşanmamış bir hayal, edilmemiş bir veda, okunmamış bir kitap, alınmamış bir hediyedir. Enkaz altından çıkarılan toza bulanmış bir oyuncak, sıradan bir eşya değildir. O oyuncak, bir gece önce annesine büyüyünce ne olacağını anlatan bir çocuğun susturulmuş sesidir. Filistin’de insan olmak, işte bu sessizliklerin içinde yaşamayı öğrenmektir.

Mekân sosyolojisi açısından bakıldığında “ev”, güvenliği, mahremiyeti ve huzuru temsil eder. Filistin’de ise bu kavram köklü bir yapı bozuma uğramıştır. Ev, her an mezara dönüşme ihtimali taşıyan, kırılğan ve güvencesiz bir barınaktır. Gazze’de ev; tonlarca ağırlığındaki bir bombanın saniyeler içinde un ufak edebildiği bir yuvadır. O ev, mülteci kamplarının sıkışık düzeni içinde, yıllar boyunca tuğla tuğla, taş taş, sabırla inşa edilmiştir. Sıvası yoktur, badanası yoktur; ama sıcaktır. İsrail’in düşmanlığı tam da bu sıcaklıktır. Bu yüzden evler, en gelişmiş bombalarla hedef alınır ve içinde bir daha yaşanmasın diye enkaza çevrilir.

Batı Şeria'da ev, İsrail buldozerleriyle göz göre göre, hunharca yıkılan bir yuvadır. Oysa burada evler; bin bir emekle inşa edilmiş, inatla ayakta tutulan, sabrın kalesidir. Bu toprakların tapu senedidir evler. Bu yüzden bir sabah, onlarca asker eşliğinde, dev gibi sarı gövdeli iş makineleriyle gelir; sahiplerinin gözyaşları arasında o güzelim evleri ezer geçer. Yıkılan her ev, yırtılan bir tapu senedir. Filistin'de evsizlik, dededen babaya, babadan toruna devredilen bir mirastır. İşgalin, vatansız kalmanın omuzlara bindirdiği en ağır yükür. Bebekler bu yükü doğar. Bu yükü büyür. İhtiyarlar, bu yükü gözlerini kapatır dünyaya.

Filistin'de insan olmak, yalnızca bugüne tutunmak değildir; geçmişin ağır yükünü de omuzlarında taşımaktır. 1948'den bu yana, nesilden nesile kutsal bir emanet gibi devredilen paslı bir anahtardır bu yük. Bu anahtarlar, yalnızca terk edilmiş evlerin değil, silinmeye çalışılan bir tarihin sembolüdür. Bir halkın hafızasının en somut, en suskun hâlidir. Nineler, o anahtarları yüzyıllık yazmalarına sarıp saklar; dedeler gömlek ceplerinden hiç çıkarmaz. Evlatlar gidemese de torunlar bir gün mutlaka dönecek ve o anahtarlarla, geride kalmış evlerinin emektar kapısını açacaktır. O evlerin odaları Filistin kokar, zeytin ağacı, portakal ağacı, Akdeniz, Mescid- Aksa, Miraç ve 124 bin peygamberin nefesi kokar... Yaşanmamış her günün ağırlığı, o evlerin bütün odalarına sinmiştir.

Kenan diyarında zeytin ağaçları, bu hafızanın sessiz ve sabırlı tanıklarındır. Bunu bildiği için İsrail, bu kadim ağaçlara da düşmandır. Yüzyıllık zeytin ağaçlarının sökülmesi, yalnızca bir tarımsal tahribat değil; bir kimliği köklerinden koparma teşebbüsüdür. Kökünden sökülen her ağaç, Filistinli çiftçinin kendi toprağından sökülüp atılmasının başka bir adıdır. Bunu bildiği için İsrail, her bir zeytin ağacını tek tek yok etmek ister. Oysa Filistinliler için bu ağaçlar, toprağına tutunmanın adıdır; geçmişle gelecek arasındaki kadim bağıdır. Bu yalnızca bir geçim meselesi değil, bir var olma mücadelesidir. Filistin'de insan olmak, işte bu toprakla kurulan bağı ölümüne korumak demektir.

Gazze'de yalnızca evler, sokaklar, okullar, camiler ve hastaneler yıkılmadı; gökyüzünün anlamı da yerle bir edildi. Tarih boyunca şairlere ilham veren, özgürlüğün sembolü olan gök, Gazze'de bir tehdit kaynağına dönüştü. İnsansız hava araçlarının o sinir bozucu vızıltısı, modern bir panoptikon etkisi yaratarak insan zihnine yerleşir; görünmez ama her an orada olan bir gardiyan gibidir. Gökyüzü artık hem ateşin, bombanın, ölümün ve dehşetin geldiği yerdir hem de yirmi dört saat kulaklardan silinmeyen o vızıltıların ana yurdu. Güneşi esir alınmış, rüzgârı huysuzlanmış, yağmuru bile ürkütücü; kuşlarına dahi güvenilmeyen uçsuz bucaksız bir vahadır Gazze'nin göğü. Burada insan olmak, göğe her baktığında maviyi değil, yaklaşan metal yığınlarını görmeye şartlanmaktır; bir sonraki saldırının nereye olacağını sezebilme zorunluluğudur.

Filistin'de çocuklar, savaşın tam ortasına doğar. Burada çocuklar, çocukluklarını yaşayamadan, yetişkinlerin ağır dertleriyle yüzleşmek zorunda bırakılır. Oyun alanlarının yerini

enkaz yığınlarının, okul zillerinin yerini sirenlerin aldığı bir dünyada, bir çocuğun bakışları yaşının çok ötesinde bir yaşanmışlığı taşır. Ebeveynlik pratiği ise dünyanın başka hiçbir yerinde görülmeyen bir çaresizlikle sınanır. Bir babanın, “eğer bedenimiz parçalanırsa kimliğimiz tespit edilebilir” diye evladının bedenine adını yazması, insanlık tarihinin utanç sayfalarına kazınmış en sarsıcı anlardan biridir. Bu sahne, uluslararası hukukun, çocuk hakları sözleşmelerinin, modern/uluslararası denilen diplomasinin Filistinli Müslümanlar’ı kapsamadığının en açık kanıtıdır. Filistin’de tüm hukuki sabiteler rafa kalkmıştır. Hiçbir sözleşmenin, hiçbir anlaşmanın, hiçbir diplomatik manevranın ve hiçbir imzanın artık bir kıymeti yoktur.

Bütün bu distopik manzaraya rağmen, Filistin toplumunu ayakta tutan şey, literatürde “**Sumud**” olarak adlandırılan o derin kavramdır. Sumud, pasif bir bekleyiş değil; aktif, inatçı ve onurlu bir sebat hâlidir. Yokluk içinde paylaşmayı, yıkımın ortasında yeniden inşa etmeyi, acının içinden tebessüm üretmeyi örgütlemektir. Sumud; her nesilde yeniden var olmayı, her savaşta yeni baştan ayağa kalkmayı bilmektir. Herkes susup kenara çekilse bile, direnişe, mücadeleye ve intifadaya devam etme iradesidir.

Toplumsal dayanışma ağları, devlet mekanizmalarının çöktüğü anlarda kendiliğinden devreye girer. Bir hastane koridorunda tanımadığı bir yaralının elini tutan hemşire; yıkıntıların arasında öğrencilerine ders anlatmaya çalışan öğretmen; kıt imkânlarla ekmek üreten fırıncı; yokluğa rağmen umuda sarılıp nişanlısıyla evlenen genç kız; yıkılmış okulunun önünde mezuniyet töreni düzenleyen delikanlı... Bunların hiçbiri yalnızca hayatta kalma güdüsüyle açıklanamaz. Bu, toplumsal dokunun parçalanmaya karşı gösterdiği muazzam bir dirençtir. Filistin’de insan olmak; bireyciliğin hüküm sürdüğü modern ürkütücü dünyaya inat, “ben” demekten (egoizmden) vazgeçip “biz” diyebilmenin doyumsuz lezzetini tatmaktır.

Nihayetinde bugün Gazze sokaklarında ve Batı Şeria’nın tepelerinde yaşananlar, insanlık tarihinin açık bir kırılma anıdır. Filistin’de insan olmak, yalnızca kendi varlığını değil, bütün insanlığın onurunu muhafaza edebilmektir. Orada verilen mücadele, sadece bir toprak parçası için değil; insanın, insan kalabilme ihtimali içindir ve bütün dünya ‘insanlar’ına bir çağrıdır.

Bir gün tarih hakikaten yazıldığında; bombaların gücü değil, o bombaların altında şiir okuyan, birbirine umutla sarılan, zeytinini tevekkülle toplayan, okulundan mezun olan, yeni bir hayat kurmak için evlenen, mübarek kitabı hıfzeden ve her şeye rağmen “biz buradayız, buralıyız ve burada kalacağız” diyen insanların iradesi hatırlanacaktır. Çünkü Filistin, insanın içindeki o yok edilemez cevherin; haysiyetin en saf hâlinin sınındığı ve çelikleştiği yerdir. Ve bu sınav, aslında onlar için değil, vampirleşen ve ahtapot gibi dünyayı saran siyonizm cenderesinde, onlara bakıp susmayı tercih eden bizler içindir.

Modern İnsanın Halleri: Şehirleşme, Kimlik ve Yeni Yabancılaşma Biçimleri

1. Giriş: Sorunsalın Çerçevesi

Modern insanın temel gerilimi, “dışarıda devam eden hayat” ile “içeride kurulamayan süreklilik” arasındaki çatışmada görünür hale gelir. Şehir hızlanır, kamusal alan parçalanır, performans talepleri artar; buna karşılık bireyin benlik anlatısı giderek kırılma ve anlam duygusu aşınmaya başlar. Gündelik hayatta hissedilen bu dağılma, çoğu zaman açık bir kriz olarak değil, hafif ama sürekli bir huzursuzluk olarak deneyimlenir. Bu makale, modern şehirdeki insan hallerini kimlik, mekân, zaman ve anlam ekseninde düşünmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede Antony Giddens’in kavramsallaştırdığı “ontolojik güvenlik” sorunsalı temel alınacak; hızlanma, performans ve yabancılaşma bu bağlam içinde tartışılacaktır.

2.1 Ontolojik Güvenlik

Ontolojik güvenlik, bireyin dünyayı ve kendisini süreklilik içinde algılayabilme kapasitesini ifade eder²⁴. Giddens’a göre modernite²⁵, insanların zaman ve mekânla kurduğu ilişkiyi kökten değiştirmiştir²⁶. Ontolojik güvenlik üç unsurdan beslenir: Günlük rutinler, sosyal tanınma ve anlamlı bir gelecek tasavvuru. Modern şehirde bu unsurların her biri kırılma ve yabancılaşmaktadır.

Geleneksel toplumlarda birey, yaşadığı yere sıkı biçimde bağlıdır; tanıdığı yüzlerle ilişki kurar, hayat yerel bağlam içinde akardı. Uzak olan gerçekten uzaktı; yerel olan ise gündelik hayatın merkezindeydi. Örneğin 1600’lerde yaşayan bir köylü için başka bir ülke neredeyse soyut bir fikirdi. Kişi köyünde doğar, orada yaşar ve çoğunlukla orada ölürdü. Meslekler kuşaktan kuşağa devredilir, zaman Hristiyan coğrafyada çan sesiyle, İslam dünyasında ezanla bölünürdü. Birey, belirli bir soy zincirinin parçası olarak tanımlanır; kimliği yerel mekânda bilinir ve bu bilinirlik ona süreklilik kazandırır.

Bu süreklilik yalnızca sosyal ilişkilerden değil, aynı zamanda kozmolojik bir anlam çerçevesinden beslenirdi. Birey yaşanan olayları, doğal afetleri ya da toplumsal krizleri, ilahi

²⁴ Giddens, Antony *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay.1994, İstanbul bkz. s. 85-91

²⁵ [Ing. modernism; Fr. modernis-me; Al. modernismus]. 1 Genel olarak, geleneksel olanı yeni olana tâbi kılma tavrı, yerleşik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi veya düşünce tarzı.

2 Bir inanç sistemi ya da öğretinin bütününe değişen koşullara uyarılma eğilimi ya da hareketi. Özel olarak da, Batıda 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve Kilisenin teolojik öğretisiyle toplum teorisini kentleşme ve endüstrileşme-nin, geleneksel otoritenin çöküşü ve li-beral/ demokratik düşüncelerin yükselişinin ve nihayet modern bilimin

etkisiyle dünya görüşünde vuku bulan değişimlerin sonucu olan yeni toplumsal ve politik koşullara uyarlamayı amaçlayan tavır, hareket..

3 Sanat alanında, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp, 20. yüzyılın ilk otuz yılı boyunca süren, ve klâsisizme bilinçli olarak karşı çıktığı için, Avrupa realist geleneğinden estetik kopuşu temsil eden sanat hareketi. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma yay. 1999, İstanbul

²⁶ Berger, L. Peter, *Kutsal Şemsiye*, Rağbet yay. 2011, İstanbul, s. 83- 88

düzenin bir parçası olarak okuyabiliyordu. Toplumsal düzen, evrensel düzenle iç içe algılanıyor; insan kendisini daha büyük bir bütünün içinde konumlandırabiliyordu. Modernleşmeyle birlikte yalnızca geleneksel bağlar çözülmemiş, bu bağların dayandığı kozmik anlam çerçevesi de kırılmağa başlamıştır.

Peter L. Berger'in^[3] belirttiği üzere her toplum, kaos tehdidine karşı bir "nomos", yani anlamlı bir düzen inşa eder. Bu düzen birey için yalnızca toplumsal bir uzlaşma değil, aynı zamanda "olduğu gibi kabul edilen" bir gerçekliktir. Ancak bu gerçekliğin kalıcılığı, onun daha geniş bir kozmik düzene bağlanmasına bağlıdır. Berger'in "kozmiğeleştirme" olarak adlandırdığı süreçte toplumsal düzen, evrenin düzeniyle özdeşleştirilir ve böylece ontolojik güvenlik güçlenir.

Modern dünyada ise nomos ile cosmos arasındaki bağ zayıflamış, düzen teknik ve bürokratik bir yapıya indirgenmiştir. Böylece insan, hayatındaki en derin anlamı güvenle hissedebileceği bir zeminden yoksun kalmıştır.

Bu durum, modern insanın yaşadığı ontolojik güvensizliğin yapısal temelini oluşturmaktadır. Nitekim Émile Durkheim'in kavramsallaştırdığı "anomi", tam da normatif çerçevelerin zayıflaması ve kolektif bilinçteki çözümeyle ilişkilidir. Toplumun bir arada tutan din ve gelenek merkezli bağların etkisinin azalması, bireyin kimliğini daha bireysel ve akışkan referanslar üzerinden kurmasına yol açmıştır. Ancak bu çözüme mutlak bir boşluk üretmemiştir; zayıflayan kolektif bilinç alanının yerini, ulusalcılık, ilerleme ideali ve rasyonel-bürokratik kurumlar gibi modern meşrulaştırma^[4] çerçeveleri doldurmuştur. Bu çerçeveler, toplumsal düzeni aşkın bir referans yerine tarihsel ilerleme, bilim ve ulusal egemenlik gibi ilkeler üzerinden temellendirerek yeni bir anlam zemini üretmiştir. Ne var ki bu yeni zemin, kriz anlarında her zaman varoluşsal güven üretmeyebilmekte; bu durum ise modern bireyin kimlik inşasını daha kırılgan ve tartışmalı hale getirmektedir. Çünkü bireyin ayaklarının yere sağlam basabilmesi için yapıp etmelerinin, kimliğinin bir sürekliliğe ihtiyacı vardır. Modern bireyin kişisel anlatısının sürekliliği ise aşınmış ya da zayıflamıştır.

Anlatı sürekliliğinin zayıflaması, bireyin hayatını bütünlüklü ve önceden çerçevelenmiş bir hikâyeye içinde deneyimleme imkânının daralması anlamına gelir. Geleneksel toplumda kimlik, soy bağı, meslek, inanç ve mekân üzerinden kuşaktan kuşağa aktarılan bir süreklilik içinde kuruluyordu. Geleneksel toplumda kimliğin kök saldığı yer mekânsal olarak sabit ilişkisel olarak tanıdıktı. Modern toplumda ise birey, değişken toplumsal koşullar içinde kimliğini yeniden ve yeniden üretmek durumunda kalmaktadır. Bu yeniden inşa süreci köy ve kasabanın yüz yüze ilişkilerinden farklı olarak, örgütlü kurumlar ve bürokratik yapılarla örülmüş şehrin içinde kurulmaktadır. Bu durum şu soruyu gündeme getirir: Şehrin kendine has bir zamanı var mıdır? Şehir, bireyin anlatı sürekliliğini nasıl etkiler?

2.2 Sıkışık Mekân, Akışkan Zaman

Şehir yalnızca nüfus yoğunluğu yüksek bir yerleşim alanı değil; aynı zamanda hızın, karşılaşmaların ve sürekli uyarılmanın mekânıdır. Georg Simmel'in işaret ettiği üzere modern metropol, bireyin sinir sistemini sürekli uyarı altında tutar ve onu kendisini koruyacak bir

mesafe geliştirmeye zorlar.²⁷ Bu mesafe, blazé tavır olarak adlandırılan duygusal bir soğukluk biçiminde ortaya çıkar. Şehirde insanlar birbirine daha sık temas eder; ancak bu temas çoğu zaman yüzeysel kalır. İlişkiler derinleşmeden geçer, karşılaşmalar iz bırakmadan akıp gider. Zaman da bu yoğunluk içinde hızlanır; birey yeni uyarılara sürekli maruz kalır ve anlatısını derinleştirmek için duraklama alanları giderek daralır.

Zygmunt Bauman'ın "akışkan modernite" kavramı bu mekânsal yoğunluğun zaman algısındaki karşılığını açıklar²⁸. Modernlik artık katı ve kalıcı formlar yerine geçici, esnek ve hızla değişen yapılar üretmektedir. İlişkiler, meslekler ve kimlikler sabit bir zemine değil, sürekli güncellenen bir akışa dayanır. Bu akışkanlık bireye hareket alanı sunarken, ontolojik güvenliğin dayandığı süreklilik duygusunu da kırılgaılaştırır.

Bu hızlanmanın arkasında yalnızca kültürel bir değişim değil, zaman ve mekânın yapısal dönüşümü bulunmaktadır. Giddens'in belirttiği gibi modernlik, zaman ile uzamın ayrışması ve toplumsal ilişkilerin yerel bağlamlarından "yerinden çıkarılması" süreciyle şekillenir.²⁹ Mekanik saatin yaygınlaşması ve takvimin standartlaşmasıyla birlikte zaman belirli bir yere bağlı olmaktan çıkar; soyut, ölçülebilir ve herkes için aynı akan bir boyuta dönüşür.

Toplumsal ilişkiler yalnızca yüz yüze temasla değil, para gibi simgesel araçlar ve uzmanlık sistemleri aracılığıyla mekânın sınırlarını aşarak kurulur. Böylece birey, tanıdık ve yerel bir sürekliliğin içinde değil; soyut sistemlere eklenmiş bir zaman deneyimi içinde yaşamaya başlar.

Zaman artık yaşanılan bir ritim olmaktan çok, planlanan ve yönetilen bir akışa dönüşür. Gün, güneşin doğuşu ya da mahallenin sesleriyle değil; alarmın çalması, toplantı saatleri, teslim tarihleri ve ekran bildirimleriyle bölünür. İnsan zamanı "nerede" sorusuyla değil, "kaçta" ve "ne kadar sürede" sorularıyla düşünür. Mevsimin doğal devinimi yerini takvim çizelgelerine bırakır. Zaman deneyimlenen bir varoluş alanı olmaktan çıkar; hesaplanan ve optimize edilen bir kaynağa dönüşür.

Bu nedenle modern birey, yalnızca sıkışık bir mekânda değil; aynı zamanda hızlandırılmış bir zamanın içinde yaşamaktadır. Ontolojik güvensizlik, işte bu mekânsal yoğunluk ve zamansal akışkanlık kesişiminde şekillenmektedir.

2.3 Performans Öznesi: Meslek, Kimlik ve İçsel Baskı

Modern toplumda meslek yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, kimliğin temel göstergesidir. "Ne iş yapıyorsun?" sorusu modern öznenin kimliğini özetleyen bir referans haline gelmiştir.

²⁷ Simmel, George, *Modern Kültürde Çatışma*, çev. Tanıl Bora - Utku Özmakas - Nazile Kalaycı - Elçin Gen İletişim yay. 10. Baskı İstanbul, 2015 93-110

²⁸ "Akışkan modernlik", içinde üyelerinin davranışlarını alışkanlıklara ve rutinelere dönüştürme fırsatı dahi bulamadan hızla değiştirdiği bir toplumdur. Hayatın ve toplumun akışkanlığı birbirini besler ve pekiştirir. Akışkan yaşam, aynı akışkan modern toplum gibi uzun süre biçimini veya rotasını koruyamaz" Bauman, Zygmunt, *Akışkan Hayat*, Ayrıntı Yay. 2. Bsk. 2020, İstanbul

²⁹ Giddens, Antony, *Modernliğin Sıkıntıları*, Ayrıntı yay. 1. Baskı 1994, İstanbul s. 23-26

Byung-Chul Han'a göre modern özne, disiplin toplumunun itaat eden bireyi değil; performans toplumunun kendini gerçekleştirilmeye zorlayan öznesidir. Birey dış baskıdan çok içsel motivasyonla hareket eder; ancak bu durum yoğun bir öz-denetim ve yetersizlik hissi üretir.

Richard Sennett'in "karakter aşınması"³⁰ kavramı, bu dönüşümün bireyin uzun vadeli benlik inşası üzerindeki etkisini görünür kılar. Esnek ve proje temelli çalışma düzeni, bireyin hayatını kısa vadeli hedefler etrafında örgütlemeye zorlar. Sadakat, istikrar ve sabır gibi karakter erdemleri, sürekli değişen iş koşulları içinde zayıflar. Sennett'e göre karakter, uzun vadeli bağlılıklar ve tekrar eden pratikler içinde şekillenir; ancak esnek kapitalizm bu sürekliliği aşındırmaktadır. Böylece birey yalnızca kimliğini değil, karakterini de istikrarlı biçimde inşa etmekte zorlanmaktadır.

2.4 Yabancılaşmanın Yeni Biçimi

Marx'ın yabancılaşma³¹ kavramı emeğin ürüne ve üretim sürecine yabancılaşmasını ifade eder. İnsanın kendi emeğinden, ürününden, diğer insanlardan ve türsel özünden koparak soyut bir varlığa indirgenmesidir. Bu süreçte başlangıçta insana ait olan toplumsal unsurlar (emek, mülkiyet, para vb.) bağımsızlaşarak insan üzerinde egemenlik kurar ve insanı kendi kurduğu dünyanın nesnesi haline getirir.

Yabancılaşma, toplumsal dünyadan koparak, bu dünyanın kendisine egemen bir güce dönüşmesi sürecidir. Başlangıçta insan emeği doğal olarak dış dünyada nesneleşir; ancak üretilen ürün, kurulan kurum, geliştirilen fikir zamanla üreticisinden bağımsızlaşır ve onu belirlemeye başlarsa yabancılaşma ortaya çıkar. Bu durum maddi üretimde üretim araçları karşısında güçsüzlük; zihinsel ve tinsel alanda anlam kaybı, toplumsal ilişkilerde yalnızlık, ölçüt yokluğu ya da aşırı uyum; en derinde ise insanın kendi öz etkinliğine ve kendisine yabancılaşması şeklinde deneyimlenir.

Modern toplumda iş bölümünün artışı, rollerin çoğalması ve normların karmaşıklaşması, insanı kendi kurduğu sistem içinde edilgen bir konuma iter; insan artık yaptığı işe, üstlendiği role ve hatta kendi potansiyeline sahip değilmiş gibi hisseder. Böylece yabancılaşma, yalnızca ekonomik bir kopuş değil, insanın bütünlük duygusunun aşınması ve kendi hayatının öznesi olmaktan uzaklaşması anlamına gelir³² Geç modern toplumda ise birey yalnızca emeğine değil, kendi performansına ve kimliğine de yabancılaşabilmektedir. Yabancılaşma artık dışsal bir baskıdan çok, içselleştirilmiş bir zorunluluk biçiminde ortaya çıkar. Kimlik sürekli kanıtlanması gereken bir performans dönüşür.

3. Anlam Krizi ve Merkez kayması

Modern toplumda ontolojik güvenliğin zayıflaması, zaman ve mekân deneyiminin soyutlaşması ve kimliğin performatif bir zeminde yeniden üretilmesi, yalnızca bireysel bir kimlik krizine değil; daha derin bir anlam krizine işaret etmektedir. Bu kriz, tekil bir değer

³⁰ Sennet, Richard, *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Ayrıntı Yay. 10. Baskı, 2016, İstanbul s. 160-170

³¹ Ollman, Bertel, *Yabancılaşma, Marx'ın Kapitalist toplumundaki İnsan Anlayışı* Yordam Yay. 2. Baskı 2008, İstanbul s. 180-186

³² Tolan, Barlas. *Çağdaş Toplumun Bunalımı*

https://dosya2.gsu.edu.tr/page/barlas-tolan-cagdas-toplumun-bunalimi_c.pdf

kaybından ziyade, anlamın dayandığı merkezin yer değiştirmesiyle ilgilidir. Geleneksel toplumda anlam, aşkın bir referans çerçevesine ve kozmik bir düzene yaslanırken; modern toplumda bu referans tarihsel ilerleme, akıl ve ulusal meşruiyet üzerinden yeniden kurulmuştur. Geç modern dönemde ise anlamın merkezi giderek bireyin öznel tercihine, deneyimine ve performansına devredilmiştir. Böylece anlam, keşfedilen ya da miras alınan bir yapı olmaktan çıkarak, sürekli üretilmesi ve kanıtlanması gereken kırılğan bir projeye dönüşmüştür.

Max Weber'in "büyünün bozulması" olarak ifade ettiği süreç, dünyanın aşkın bir düzen içindeki anlamlı bütünlüğünün çözülmesine işaret eder³³. Bu çözülme, modern bireyin dünyayı teknik ve rasyonel ilkeler üzerinden anlamlandırmasını mümkün kılmış; ancak aynı zamanda varoluşsal güven duygusunu zayıflatmıştır. Charles Taylor'ın belirttiği üzere seküler çağda birey, artık aşkın bir çerçeve içinde değil; "içkin bir ufuk" içinde yaşamakta ve anlamı bu sınırlı düzlemde üretmek zorunda kalmaktadır³⁴. Bu durum, anlamın merkezini dışsal bir düzen yerine öznel deneyime kaydırmıştır.

Merkezin kozmik olandan öznel olana kayması, anlamın yükünü bireyin omuzlarına bırakmıştır. Geleneksel toplumda birey, kimliğini hazır bir anlatı içinde deneyimlerken; modern toplumda bu anlatıyı kurma sorumluluğu bireye devredilmiştir. Berger'in ifade ettiği gibi toplumsal düzenin kozmik düzenle özdeşleştirilmesi süreci zayıfladığında, anlam artık "olduğu gibi kabul edilen" bir gerçeklik olmaktan çıkar³⁵. Bu durumda birey, hayatını temellendirecek nihai referansı kendi deneyimi içinde aramak zorunda kalır.

Ancak öznel merkezin güçlenmesi, paradoksal biçimde kırılğanlığı artırmaktadır. Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite analizinde vurguladığı gibi, kimlik artık sabit bir yapı değil; sürekli güncellenmesi gereken bir tasarı haline gelmiştir³⁶. Kimliğin bu geçiciliği, anlamın da geçici ve revize edilebilir olmasına yol açmaktadır. Süreklilik hissinin zayıflaması, bireyin geçmiş ile gelecek arasında tutarlı bir anlatı kurmasını güçleştirir.

Bu bağlamda gelecek tasavvurunun daralması dikkat çekicidir. Modern birey, uzun vadeli bir hayat hikâyesi yerine kısa vadeli projeler içinde konumlanmaktadır. Richard Sennett'in belirttiği gibi esnek kapitalizm, uzun süreli bağlılıkların yerini geçici hedeflere bırakmakta; bu da karakterin sürekliliğini aşındırmaktadır³⁷. Geleceğin belirsizleşmesi, ontolojik güvenliğin üçüncü ayağı olan "anamlı gelecek tasavvuru"nu zayıflatır. Böylece birey, yalnızca geçmişinden değil; geleceğinden de kopuk bir şimdi deneyimi içinde yaşamaya başlar.

Anlam krizinin duygusal yansımaları da bu yapısal dönüşümle ilişkilidir. Seçenek fazlalığı özgürlük alanını genişletirken, aynı zamanda sürekli tercih yapma zorunluluğu üretir. Byung-Chul Han'ın performans toplumu analizinde vurguladığı üzere modern özne, dışsal baskıdan çok içsel bir yeterlilik zorunluluğuyla hareket eder³⁸. Anlam üretme yükümlülüğü de

---

³³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Zeynep Gürata, Hil Yayınları, İstanbul, 2013. [13 SEP]

³⁴ Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

³⁵ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Unsurları*, çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015.

³⁶ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan, Can Yayınları, İstanbul, 2017.

³⁷ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Unsurları*, çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015. [13 SEP]

³⁸ Byung-Chul Han, *Yorgunluk Toplumu*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

bu içsel baskının bir parçası haline gelir. Böylece yabancılaşma yalnızca üretim sürecine değil; bireyin kendi kimliğine ve hayat anlatısına yönelir.

Modern insanın yaşadığı anlam krizi, değerlerin tamamen ortadan kalkmasından ziyade, anlamın dayandığı merkezin yer değiştirmesiyle ilgilidir. Kozmik bir düzen içinde temellendirilen anlam, modernlikle birlikte tarihsel ve rasyonel ilkelere; geç modern dönemde ise öznel deneyime ve performansa kaymıştır. Bu kayma, bireye hareket alanı açarken; süreklilik, aidiyet ve ontolojik güven duygusunu kırılanlaştırmıştır.

Sonuç olarak modern birey, yalnızca emeğine ya da toplumsal rolüne değil; kendi kurduğu kimlik anlatısına da yabancılaşabilmektedir. Anlam artık hazır bir zemin değil; sürekli yeniden üretilmesi gereken bir yapı haline gelmiştir. Bu durum, modern insanın krizini tek bir kavramla açıklamayı güçleştirir; çünkü kriz, ontolojik güvenlikten kimliğe, zamandan yabancılaşmaya uzanan çok katmanlı bir merkez kaymasının sonucudur. Dolayısıyla mesele, nostaljik bir geri dönüş ya da hazır çözümler üretmek değil; modernleşme ile gelenekselleşmenin eşzamanlı yaşandığı bu zeminde ontolojik güvenliği mümkün kılacak koşulları yeniden tartışmaktır. Peki farklı merkezlerin bir arada var olduğu bir toplumda, birey anlatı sürekliliğini hangi imkânlar üzerinden kurabilir?

İnsan ve Ölüm Ötesi

“...(Allah) Âdem’i topraktan yarattı...” (Al-i İmran, 59). Yaratıldığımız maddenin özellik ve niteliklerini, hem müspet hem de menfi hallerini üzerimizde bir sır gibi taşıyoruz. Bildiğimiz bir gerçek daha vardır ki, ne kadar yaşarsak yaşayalım, en nihayetinde “Her canlı ölümü tadacaktır.” (Al-i İmran, 185). Ve her ölenin, konakladığı yeni yurdu, kabristandır.

Eskilerin kabristan anlayışıyla zamanımızdaki kabristan anlayışı ve yaklaşımı arasında epey fark var. Eski evlerde, çocukların oyunlar oynadığı, her vakit hemhal olunan, hayatın ve ölümün iç içe oluşunu daima akılda ve yaşamda canlı tutan bir gelenek olarak bahçelerde bir iki tane kabir görülebilir. Yahut camilerin avlularında karşımıza çıkar. Anadolu’nun dini yapılarında görebilmemiz mümkün. Zamanımıza geldiğimizde, ölüm hayattan olabildiğince uzak tutulmaya çalışılıyor sanki. Kabristanlar şehirlerin dışına, morglar hastanelerin en ücra köşelerine yerleştiriliyor. Oysa ki gözden ırak tuttuğumuz şeylerin varlığını inkâr edemeyiz. Mesafe olarak uzağında olmak onu yok etmez. İnsanların en hakiki gerçeğidir ölüm.

Yanına vardığımızda huzur bulduğumuz insanların ölümü, bu hissi yok eder mi? Onu konakladığı yeni yerde ziyaret etmek de yanına varmaya dahil değil midir? Bu düşünceler kabristana bakışımızı güzelleştirir kanaatindeyim. İbrahim Tenekeci, önemli kararlar alacağı zaman bir kabristana gittiğini söyler. Anamlı bir hareket... İnsan, faniliği iliklerine kadar hissettiği ortamda düşünmeye başladığında, kararlarında daha isabetli olacaktır. Böyle bir yerde hırs, haset, intikam vb. gibi kötü hasletlere yer kalmaz. Zaten hayatımızı zehirleyen zararlı duygular, bunlar değil midir?

Kabristan bana iyileri hatırlatır. Herkesin cennete gitmek isteyip de ölmek istememesinden mülhem iyi insanların ölümü, onların cennet vasıtasıdır diye düşünürüm.

Kabristanda eğer kabir tanıdığım birine ait ise onunla konuşmak, başında Kur'an okumak bana iyi gelir.

Çocukluğuma dair hatırladığım en net hatıralardan biridir kabristan ziyaretleri. Yakınlarım elimden tutar, yanına vardığımız insanın kim olduğunu tanıtır, ne okumam ve nasıl dua etmem gerektiğini söylerdi. Şimdi bana bıraktıkları bu güzel hatırayı benden sonraki nesle aktarmaya, onları özellikle ziyaretlere götürmeye çalışıyorum. Kalbin ve ruhun huzur bulduğu mekanlar arasında zikredebiliriz kabristanları. Ziyaret edilecekler listemizin ilkleri arasına eklemeli. Zira hayat, vefasızlıklara yer verilmeyecek kadar kısa.

...

İslam inancı; Allah'a, Peygambere, ahirete iman şeklinde kendini gösterir. Her ne kadar imanın şartı altı olsa da nihayetinde bu üçe indirgenir. Ahirete, ölüm sonrası varlığımızın devamına inanmak, kaçınılmaz olarak bu dünyayı, oraya göre konumlandırmamızı beraberinde getirir. Dünyaya dair nice taleplerimiz, oraya göre şekillenir. "Rabbimiz, dünyamızı ve ukbamızı güzel eyle" ayeti, bu manada ne çok şey söyler. İbadet hayatı, ticari dünyamız, evlilik ve geçim derdi, daha özünde iç dünyamızdaki gel gitler hep ona göre biçimlenir. Öyle anlaşılıyor ki, ahiret inancı yokluğunda veya zayıflığında insanın ahlaklı bir varlık olarak kalabilmesi bana zor görünür.

Halbuki insandan geriye kalan şey, Aliya'nın işaret ettiği üzere, sadece sevgidir. Zira insan, sevmediği, korktuğu şeyleri unutmak ister. Ne de olsa, elemin zikri (hatırlanması) da elemidir demişler. Geriye sadece 'güzel'likler, sevgiler, aziz hatıralar kalır hafızamızda. Hayallerimizi onunla güzelleştirmek isteriz. İçimiz o şey ile ısınır, hayat sevincimiz artar. Ölümü sonrası o tür kişileri aziz ilan eder, zamana karşı koyması için büyücek kabir-türbe yaparız. Maksat, iyilikler unutulmasın diye.

Kur'an, ölüm ötesi ile ilgili kabir (berzah), diriliş, hesap, sırat, cehennem ve cennet güzergahlarından söz eder. Cennet denilen yerin beraberinde olan nedir ? Herhalde "Allah'ın rızası" olsa gerek. (Tevbe Suresi, 72). Muhammet İkbâl, cehennem hayatını insan 'ben'inin kendi içine katlanmış halinin çözüleceği yer olarak yorumlar. Allahü a'lem. Şu kadar var ki, Kur'an, öteki dünyanın da aynen bu dünya gibi hissî-hayalî-aklî hallerinin olduğunu söyler. Öyle anlaşılıyor ki, aslında bu dünyamız da büyük ölçüde inançlar üzerinden kendine yol buluyor.

Deneme:

Berat Bayazıt KUTUN

İnsan ve 'Nisyan'

İnsan kelimesi kökeni itibariyle "ünsiyet" (yakınlık kurma) ve "nisyan" (unutmak) temelinde anlatılır. İnsan kelimesinin bu iki anlamı da aslında insanın birer özelliğidir. Ancak özellikle 'nisyan' yani unutmak kavramıyla insan arasındaki ilişkiyi irdelemek zannımca faydalı olur. Bu yazıda niyetim, sözü edilen hususa değinmektir.

Her insan unuttur, bu özellik en zeki insanda bile bulunur. Kişi bu hali seçmez, yaratılıştan gelen bir durumdur. Fakat bazen unutmak bazen de unuttuğumuz şeyi hatırlamak ahiret sınavımız kapsamında olabilir.

Unutmak ahiret sınavının gereği olarak bazen yapmamız gereken şey olur. Mesela bize yapılan bir kötülüğü unutmamız gerekir. Biliriz ki, "Bir Müslümanın din kardeşine üç gündend fazla küs durması, (ve bu şekilde) karşılaştıklarında birbirlerinden yüz çevirmeleri helâl olmaz." İşte bu da nefse ağır gelir. Affetmeyip böbürlenebilir bir insan ki, bu gerçekten çok tehlikelidir. Çünkü biliriz ki, "kibir şeytandandır" ve "kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse cennete giremez." Dünyaya geliş vazifemiz de acziyetimizi hatırlatan bu kulluk değil midir zaten?

Unutmak bazen bir ihtiyaçtır. Hatta yaşam için gerekli olan bir ihtiyaçtır. Bir nevi nimettir bazen. Yakınımız vefat ettiğinde üzülrüz. Peygamberimizin dediği gibi "Göz ağlar, kalp mahzun olur." Sabrederiz, bir süre sonra hayatın akışı içinde unuttuğumuz olur. Belki zamanla gülüp eğlenmeye bile başlayabilir insan. Bir yakının öteki dünyaya göçüşünü unutmak hoş bir şey olmasa da sürekli o kaybı düşünmek hayata tutunmakta bizi zorlardı. Zaten tekrar hatırlamak üzere unuttur, çünkü onu bize hatırlatacak çok şey vardır hatırımızda.

Hatırlamak gerekir. 'Unutma' eyleminin tersidir hatırlamak. Biliriz ki, 'Kâlû belâ'da söz vermişiz, fakat hatırlamayız. Verdiğimiz kulluk sözünü hatırlamamız gerekir. Aynı sözü hayat içinde de verdik aslında, âkil bâliğ olduktan sonra Müslüman oluşumuzla verdik bu sözü. Bazen bunu da unuttuğunuz olur. Allah Teala unutan insanlara unuttuğunu hatırlatmak için Peygamberler göndermiş. Bir rahmet nişanesi olarak unuttuklarını hatırlamaları için.

Hatırlamak istememek... İşte burada kişioğlunun, insana verilen huy ile savaşı ortaya çıkar. Biliriz ki, şeytan kibir abidesidir ve insana acziyetini hatırlatmaz. Haram olan şeyleri hatırlatır, kulluğu unutturur. Kulluk ise acziyetin farkında olmak, kul olduğunu hatırlamaktır. Yüz milyardan fazla olduğu düşünülen galaksiler arasında bir galaksinin bir gezegeninin içinde küçük bir nokta kadar olduğumuzu hatırlamak gibi mesela.

Allah Teala bizlere 'kitaplar' ve 'peygamberler' aracılığıyla 'hatırlamamız' için ibadetler göndermiştir. Kulluğun hatırımızdan çıkması dünya hayatının verdiği özgürlük ve özgüven hissinden kaynaklanır. Mesela namaz, bize acziyetimizi hatırlatır, bu yüzden insan hatırlamaktan kaçınır. Çünkü bu acziyeti namazla beş vakit ve ömür boyu hatırlayacak olmak nefis (nefs-i emmâre) sebebiyle ağır gelmektedir. İbadetlerini devamlı yapan bir Müslümanın genellikle alçakgönüllü olması da bu yüzden olsa gerektir.

Kulluğumuzu çokça hatırlamamız ise ahiret sınavında yüzümüzün ak çıkmasını sağlayacaktır. En üst düzey iman, ömür boyunca Allah'ı hatırlamak ile mümkündür. Bütün davranışlarının Allah'ın rızasına uygun olması O'nu sürekli hatırladığını gösterir. İşte mü'min olmak budur. Hayatta iken ibadet etmektir mü'min olmak. Yaptığın her şeyi Allah rızasını gözeterek yapmandır. Buna biz, Allah için yaşamak deriz. Fani hayattaki en değerli makamın "Allah'ın kulu" olabilmek olduğunun farkına varabilmektir.

'İnsan'ın kelime manasından çıkardığımız 'nisyan' (unutmak) kavramı, gördüğümüz üzere dünyadaki sınavımızı şekillendirebilen bir özelliğe sahiptir. Kibrimizi yok edip acziyetimizin farkında olmak, sağlam bir nefis terbiyesi soncunda meydana gelir. Hayat kendi içinde türlü çeşit gülleri ve dikenleri barındırır. Dileğimiz şudur: Allah hepimize gerektiğinde unutup gerektiğinde hatırlayan, yaşarken ibadet eden bir mü'min olabilmeyi nasip eylesin. Amin.

Vâlîde-i Atîk'te Bir Terâvih Namazı

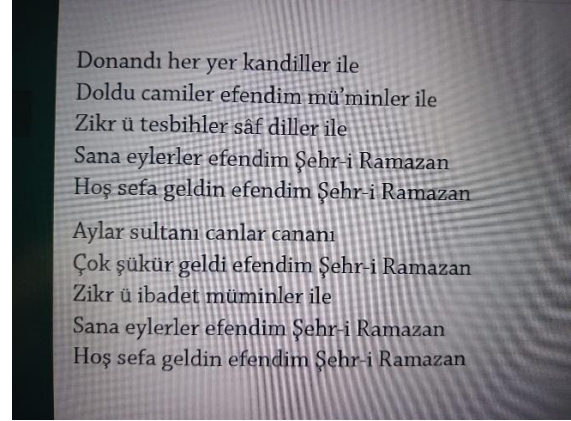
Terâvih kelimesi 'tervîh'ten geliyormuş, yani 'rahatlama'. Bazı rivayetlerde sekiz, genel kabul ise yirmi rekat şeklinde Ramazan'da kılınan bir namaz. Ramazan, Kur'an ayı. Kur'an, Allah sözü (Kelâmullah). Allah sözünün dokunduğu her şey, güzel ve mübarek olmuş. Ramazan'da inmiş, bu ay diğerlerinden daha fazla değerli olmuş. Kadir Gecesi inmiş, o gece 'bin aydan daha hayırlı' olmuş. Cebrâil (as) onu getirmiş, diğer meleklerden üstün olmuş. Hz. Muhammed'e gelmiş, peygamber olarak Allah Rasulü, diğerlerinin en önde geleni (Hâtemü'l-Enbiyâ) olmuş.³⁹ İbn Kesir, tefsirinde, aslında diğer kutsal kitapların da Ramazan'da indirildiğini yazmış. İlginç...

Nasıl oluyor da yatsı ile birlikte otuz üç rekatı bulan namaz, kişide bir rahatlama getirmiş oluyor? Hem de çalışan, yorulan, istirahatı ihtiyacı olan biri için ? Sahi, zor bir soru gibi. Lakin bizim Türk milleti, konu dini bir mesele olunca onu güzelleştirmenin, sanata dönüştürmenin, hissiyatta onun arzu edilen bir şey olmasının çeşitli yollarını bulmuş tarihte. Ramazan aslında bir oruç (sıyâm) ayı, ancak biz onu, cumhur müezzinliği eşliğinde cemaatle teravih, Kur'an mukabelesi, gece minarelerde mahyalar, Hacivat Karagöz eğlencesi, Ramazan çadırları, iftar vermeler (diş kirası), sadaka ve zekatı bu aya yoğunlaştırmak, günümüzde okulları Ramazan için süslemeler gibi nice hoş kabullerle idrakimize zevkli hale getirmeyi bilmişiz. Hâlâ böyleyiz. Bilmiyorum dünya üzerinde ibadetleri böylesine ve bu denli kültür ve sanatla müzeyyen hale getiren başka bir millet var mıdır ?

Ramazan ile ilgili ne çok ilahi bestelenmiş ? Acemaşiran makamında bestelenen "Donandı her yer, kandiller ile" mısrası ile başlayan ilahiyi hangimiz bilmez ki... Ve daha niceleri. Selâtin camilerde cumhur müezzinlerinin okudukları çeşitli ilahiler, camiye sanki bir

³⁹ <https://youtube.com/shorts/RPEMALfpYxY?si=EhGyV3Fq2feGulZP> [Erişim: 22.02.2026].

kulak zevkinin yaşandığı şehrâyine dönüştürür. Müzik, hem kulak zevkinin hem de ilahideki sözlerin ruhla idrak edildiği maddi-manevi iki zevkin aynı anda yaşandığı bir güzellik sunar insana, Emrullah Efendi'nin ifadesiyle.

Türlü çeşit kötülüklerin asgari seviyeye düştüğü ay olarak bilinir Ramazan. Ne de olsa 'şeytanların bağlandığı' bir ibadet ayı. Mide ile birlikte diğer uzuvlara da oruç tutturulan, insanların meleksileşmeye çalıştığı bir süreç. "Birileri sizinle kavga etmek isterse, ben oruçluyum desin!" hadisi hep hatırımızda durur. Demek ki, kursağını tıka basa doldurup da uçamayan kuşlar olmak yerine dünyaya sadece yeteri kadar değer verip aslı vatana özlemin en üst seviyede hatırlandığı bir zaman dilimi. Yunus'un deymiyle 'kuş, kafesten uçmuş gibi!' sözünün sırrına erebilme çabası.

...

Kanuni ailesinin mimarı olarak da bilinen ve "Ne de olsa cennet-âsâ camiler yaparım" diyerek askerlikten Ser-mimârân-ı hâssa (bayındırlık bakanı) olarak atanmayı kabul eden Mimar Sinan'ın, Sultan II. Selim'in hanımı Nurbanu Sultan'ın hayrı olarak yaptığı bir cami Valide-i Atîk. (II. Selim'in Edirne Selimiye Camii'ni de Mimar Sinan'a yaptırdığını burada hatırlayalım). Valide-i Atîk Camii, Üsküdar'da kendi adını taşıyan bir semtte yer alıyor. Yahya Kemal'in o meşhur şiirini burada anımsamamak ne mümkün!

İftardan önce gittim Atik-Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat Ramazan mâneviyyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtin oruçlu halkı, süzölmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;
Bakkalda bekleyen fıkârâ kızcağızları
Az çok yakından sezdiriyor top ve iftarı.

Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;
Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri,
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yâ Rab, nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!
Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.

Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı ruhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu teselli bu derdime;
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
“Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Madem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür.”

Yahya Kemal, yani “Eve Dönen Adam”, ya da “Bozgunda Fetih Rüyası” gören bir şair. Hiç olmazsa içinde “Böyle duygular” kaldığına şükrediyor, “Batıyı gülüyle dikeniyile isticlâs etmeliyiz!” diyenlere mukabil. Kim bilir, Atik Valide Camii için daha ne çok şiirler kaleme alınmıştır. Bir inceleme konusu...

...

Teravîh için Atik Valide’ye gittim. Ulu ceddimin güzelim mabedi. Taş, toprak ve ahşaptan yapılmış. Yani insan tabiatına uygun malzemelerle. İç dünyasında asırlık çınarlar ve serviler. Denizden süzülüp gelen meltem ve rüzgar buraya ayrı bir revnak katıyor. Külliye tipi camilerden. Kible tarafı hazire. Envai çeşit mezarlar ve mezar taşları. Her biri bir sanat eseri. Yatsı vakti, mihrapta bir hoca vaaz anlatıyor. Müminler yavaş yavaş camiye geliyor. İçeride kandil biçimli lambalar ortalığı aydınlatıyor. Mihrap kısmı özenle yapılmış, çinilerle sanki cennet bahçesine dönüştürülmüş. Her tarafı ayrı bir renk cümbüşü ve sanat eseri. Hüsn-i hat yazıları, özenle yapılmış mermer hutbe, ahşaptan yapılmış kürsü, hafif yükseltilmiş mihrap tarafı ve çeşitli süslemeler, pencere üstü hat yazılı çiniler, bir üst katta sultan maksuresi, ana kubbenin iç yazıları ve süslemeleri. Mihrap üstü pencerelerde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yazıları. ‘Hüsn’ yani ‘güzellik’ten gelen iki güzel insanın isimleri. Onların da üstünde Allah, Muhammet yazıları.

İçeride ılık ve sıcak bir hava. Yaşlılar, orta yaşlılar, gençler ve çocuklar. Üst katta hanımlar. Hep namaza gelmişler. Yüzler aydınlık ve mütebessim. Halbuki günümüz şartlarında İstanbul sokaklarında yüzü gülen insanlara rastlamak ne zor artık! Modern hayatın getirdiği iç bunalım halleri sanki. Sol tarafta ön saflarda köşede bir yere oturdum, sohbeti dinledim. Ezan okundu ve namaza kalktık. Farz namaz öncesi güzelim bir kamet, ardından harika bir ses tonu ve musiki bilgisi olan bir hocanın okuduğu Kur’an ayetleri ile kılınan farz namaz. Nihayet teravîh namazı. Kısa ayetler eşliğinde ama harika okuyuşla kılınan, yormayan, iç dünyamızı

dinlendiren, namaz biraz daha devam etse dedirten türden bir ibadet... Tertemiz ve çiçek dokulu halılar, solumda pencere pervazları ki her biri bir sanat eseri, asırlardır burada duran ve Koca Sinan'ın ellerinin değdiği mermer sütunlar, pencereler, kalın duvarlar. Başımın üstünde ahşap süslemeli tavan, oradan sarkan kandil tipi lambalar, pencere üstlerinde mavi çiniler üzerine yazılı ayetler... Hemen önümüzde bu dünyadan ayrılmış ve aslında bizimle olan mevtalar. Hep burayı, ezanı, camiye, Kur'an'ı bekleyen, onlarla hep 'var olan' ölümler! Onlar da orada bizimle... Belli ve aşikar bir durum. Allahım! Bu nasıl bir hâl ?... Ölümü öldürmek, ibadetleri yaşanan bir neş'eye dönüştürmek, dünyanın hûy u hûyuna zıt Muhammedî neş'eyi orada duyumlayabilmek nasıl bir halet-i ruhiye ve güzelliştir...

[Vâlîde-i Atîk Camii içi, sol taraf cemaat yeri]

Nihayet namaz kılındı, tesbihler çekildi, dualar yapıldı. Sonra Âmenerrasûlü duası okundu ki, ruhlara ferahlık!... Ardından cemaat birer ikişer kalktı, musafahalaşıldı, karşılıklı dualar edildi. Çocuklar cami içinde bir o yana bir bu yana koşturmaya başladı. Anladım ki, o inşirah hali burada her yana, insanlara, duvarlara, etrafta bulunan her şeye sinmiş. Teravîh meğer bir ruh iklimi imiş, rahatlatan, ferahlatan, inşiraha kavuşturan ve ölümlerle dirileri aynı mekan ve zamanda buluşturan, namazla urûc ettirip bir üst yapıya taşıyan...

Bunu yaşadım. Çok şükür!...

Misafiriz Sonuçta...

Misafir Arapça 'da "seyahat eden, yolcu" demektir. Türkçe'deki kullanımı ise asıl anlamından biraz farklıdır. Türkçe'de bu kelime, kısa veya uzun süreli olarak, ziyarete gelen kişiler için kullanılır. Genel olarak ev ziyareti yapan kimseler için "misafir" denir.⁴⁰ Peki, kim kime misafir? Konuk olduğumuz ev sahibine mi misafiriz, davetiyle onore olan bize mi misafir ev sahibi?

Ayet ve hadis ışığında bakacak olursak; Allah (c.c) ve Resulü'nün (s.a.v) misafirine verdiği ehemmiyet aşikardır. Kur-an'ı Kerim tümüyle, davranışlarımıza yön verme konusunda örnekler verir. Kim olursa olsun güzel davranmamızı öğütler, ecrinin Allah'tan olduğunu bize bildirir, elhamdülillah. Dünya misafirhanesinde bu güzel ahlak ile karşılık vermeyi, misafirimizi ağırlamak gibi düşündüğümüzde; bu imtihan yurdundan geçmemiz daha kolay olacak inşallah. Kimler ki, birbirini güzel ağırlar tüm ecirleri kendisi için toplamıştır.

Ayet-i kerimede misafiri kendilerine tercih edenlerden bahsedilir.⁴¹ Bu durumda ev sahibi davranışlarıyla Allah'ın ona gönderdiği misafiri ağırlarken asıl misafir olarak imtihanında olduğunun farkında mı? Yine misafir tam da bu sebeple misafir iken misafir ağırladığının şuurunda mı? Böyle olursa birbirimize misafir olduğumuz ortaya çıkacaktır. Velhasıl; bu dünyaya birbirimize misafir olmaya geldik. Nasıl ki, misafir incinmesin diye her şey söylenmez (misafiriz sonuçta) konaklayan da ağırlayan da imtihanında birbirine misafir olduğunu bilerek itina ile davranmalıdır. Güler yüz, tatlı dil gösterilir, sabredilir. Birbirimizde konakladığımız her gün sadaka⁴² hükmünde defterimize kaydediliyorken gaflette olmak bize yakışmaz. Bizleri toplayan O'dur, hamd olsun. Hal böyleyken itinayla bu merhamet sınavını beraber geçelim inşallah.

Müslüman olmak, ince düşünmeyi gerektirirken Mevlâna "Mesnevi" adlı kitabında: "*Öyleyse yakınlık dili bizatihi başkadır. Gönüldaşlık, dildaşıktan daha iyidir.*" derken, gönlün, konuşmadan binlerce sese tercümanlık ettiğini anlatır. Misafirlikteki incelik de böyle olsa gerek... 'Misafiri gönlünle ağırlama marifeti ile dolasin' diye dua edesi geliyor insanın...

Misafir olduğumuz bu dünyada ev sahibi de olsak, konuk da olsak her iki durumda da birbirimize misafir olduğumu kanaatindeyim. Peki hayatımıza giren misafirler bize ne anlatırlar? Neticede başiboş değiliz.⁴³ Başımıza gelen her şey bize bir şeyler öğretmek için gelmiştir. Bazen bir kitap bazen bir kalem bazen bir insan demişti kıymetli bir öğretmenim... Şu da bir gerçek ki: Bildiklerimiz ne kadarsa imtihanımız da ona göredir aslında... Bildiklerimizle amel etmeden imtihanlarımızı geçmemiz mümkün görünmüyor.⁴⁴

Yeryüzü tüm ihtişamı ile meşgul ederken, gönüllerimize misafir olarak rızıklandırmaya koşagelmış Ramazan ayına Mehmet Akif Ersoy'un birlik duasını izninizle hediye ediyorum. Ramazan'ı, Allah'a yakarışın bir vesilesi olarak yaşamaktadır. Yaşadığı dönemde İslam dünyasının yaşadığı sıkıntılar,

⁴⁰ Büşra Karadağ, "Sünnette Misafirlik ve Misafir Ağırlama", (İstanbul 2008), s.6.

⁴¹ "Haşr Suresi 9. Ayet" (Erişim 28 Şubat 2026).

⁴² "Misafirperverlik ve İkrâm Ahlakı ile İlgili Hadisler", *İslam ve İhsan* (Erişim 28 Şubat 2026).

⁴³ "Kıyâme Suresi 36. Ayet" (Erişim 28 Şubat 2026).

⁴⁴ "Ankebût Suresi 2. Ayet" (Erişim 28 Şubat 2026).

duygu ve düşüncelerine yansımıştır. Ramazan'ı bir kurtuluş vesilesi kılarak, ellerini açmış dua etmektedir.⁴⁵

İşte böyle! Biz dünyaya misafir, dünya bize misafir; biz kendimize misafir...Vesselam.

⁴⁵ Hakan Yekbaş, "Ramazan'ı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak", s. 183.

⁴⁶ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=FluHeDAmGcg> [Erişim: 04.03.2026]